

ŠTEV. 2

JANUAR 1927

DVAKRAT DA, KDOR HITRO DA. — Cenjeni naročnik, ali si že poravnal naročnino, ki znaša za dijake Din 30—, za druge Din 40—?

ŠAH

Otvoritev igre. Teorija za otvoritev šahovske igre nas uči, na kateri najlažji način moremo najhitreje doseči razvoj figur in na kateri način si iste najbolje pripravimo tako za napad, kakor tudi za obrambo. Ona nas dalje opozarja na vse možne nevarnosti, ki pretijo igralcu že v prvem stadiju partije. Pravzaprav je napačno govoriti o »teoriji« otvoritvenih iger, ker ta takozvana »teorija« v resnici ni nič drugega, kakor kritična sestava vseh, v praksi šahovske igre dobljenih izkušenj. Predno preidemo na posamezne otvoritve iger, za katero vsako imamo posebno ime, se mi zdi potrebno opozoriti zlasti začetnike na sledeče važne smernice in temeljne principe pri otvarjanju šahovske igre sploh:

1. Igra otvori čimpreje moreš s prednjima dvema pešcema, ker na ta način odpreš pot tekaču in kraljici. 2. Ne delaj nepotrebnih vitezov, ker vsaka pomeni izgubljeni tempo in vsak tempo¹ je posebno pri otvoritvi igre velikega pomena za nadaljnji razvoj. 3. Ne hiti s kraljico, dokler je ne potrebuješ. 4. Ne podcenjuj sicer malo vrednost pešcev! V splošnem odloča pri dobrih šahistih en pešec usodo partije. 5. Preden napraviš načrt za napad, zavaruj svoje lastne figure. 6. Skakače postavi najbolje v sredino deske, ker od tam imajo največjo možnost razvoja. 7. Stolpe uporabljaj v drugi polovici partije in na praznih linijah, ko se je šahovsko polje že nekoliko izpraznilo in 8. ne zamenjaj nikdar brez vzroka figure, ako Ti zamenjava ne prinese katerekoli prednosti v igri.

Razlikujemo dve skupini otvoritvenih iger in sicer: a) odprte igre in b) zaprte igre.

A. Odprte igre. Pod gornjim naslovom razumemo take vrste igre, pri katerih otvorita oba igralca partijo s kraljevimi pešci za dve polji naprej, torej beli e2—e4 in črni e7—e5. V to skupino spada 12 različnih otvoritvenih iger, ki jih bomo polagoma proučili v naslednjih številkah Mentorja.

Notacija šahovskih figur ali šahovska abeceda. Jugoslovani in tudi mi Slovenci še nimamo notacije za šahovske figure v svojem jeziku, zato se še vedno poslužujemo nemške šahovske abecede, ki je sledeča:

K znači (König) kralj; D znači (Dame) kraljica ali dama; T znači (Turm) stolp, L znači (Läufer) letalec, S znači (Springer)

¹ Tempo: pridobitev ene ali več potez (tehnični izraz pri šah. igri).

skakač, X znači, da se vzame ali bije nasprotnikova figura, + znači, da je bil dan šah kralju, † znači mat, ~ znači poljubna poteza. Če je pešec dosegel zadnjo vrsto in s tem napravil takozvano metamorfozo, označimo figuro, v katero se pešec poljubno spremeni z začetno crko: n. pr. a7—a8D, kar znači, da se je pešec, ki je dosegel polje a8 spremenil v kraljico ali damo. O-O znači malo rokado in O-O-O veliko rokado, ! znači dobro potezo, ? slabo potezo.

Vsa ostala znamenja in druge tehnične izraze bom pojasnil od slučaja do slučaja.

Šahovske drobtinice. Dr. Lasker ima vsak torek ob 17. uri radio-predavanje na oddajni postaji »Deutschland«, val 1300 o »moderne šahovski partiji«.

Prva damska prvakinja Jugoslavskega šahovskega saveza je Ljubljanka, ga. Sava Šerban, katero prvenstvo si je priborila na saveznem turnirju v Ljubljani meseca avgusta tek. leta.

V mali vasi Ströbeck na Nemškem se otroci že od nekaj uče šah v ljudski šoli obenem s pisanjem in branjem. Dr. Lasker je pred kratkim obiskal to šahovsko vasio in igral s 25 otroki simultansko partijo.

Svetovni šahovski prvak je mladi Kubanec Capablanca.

Ko so nekega dijaka učili šah in mu razlagali »pata«, je takoj vprašal, kako se pa napravi Patachon?

Urednikova listnica.

Vse dopise, vprašanja, rešitve itd. je nasloviti na naslov: Bogo Pleničar, bančni uradnik, Ljubljana, Milkošičeva 10.

Izšla je 10. številka »Šahovskega glasnika«, ki prinaša daljša poročila in partije s turnirja v Chicagu in Berlinu ter mnogo drugih zanimivosti. Ker je to edina šahovska revija, ki izhaja pri nas v Jugoslaviji, jo prav toplo priporočam. Izhaja mesečno in stane Din 100— na leto. Naroča se lahko pri uredniku šahovske rubrike ali pa pri uredniku »Mentorja«.

T. P. v Lj.: Zglasite se ob priliki osebno pri meni in Vam bom ustmeno pojasnil, kar vprašujete, ker to zanima menda samo Vas.

Partija št. 1.

V naslednjem podajam sicer kratko in lahko, vendar za začetnike jako poučno partijo tokozvanega damskega gambita.

Beli (J. Mieses):	Črni (Oehquist):
1. e2 = e4	1. d7 — d5
2. e4 × d5	2. Dd8 × d5
3. Sb1 — c3	3. Dd5 — d8
4. d2 — d4	4. Sb8 — c6
5. Sg1 — f3	5. Lc8 — g4
6. d4 — d5	6. Sc6 — e5 ?

Sempronij Tiro:

13 dnevnika starega profesorja.

Prvo leto učiteljevanja.

I.

.... septembra 189.

Prva ura! Pričelo se je... Danes sem torej stopil na cesto, ki jo bom hodil, ako Bog da zdravje, dolgih trideset let. Vse stezé, vsa pota dose danjega mojega življenja so hotela, hrepenela k tej cesti. Kako tesno mi je danes že ves dan pri srcu! Včeraj še dijak, danes učitelj. Ah, vzeli smo torej za zmirom slovo od mladosti, brezskrbne časih, večkrat polne bridkosti, vedno pa lepe, nepozabne. S Prešernom ti kličem: Dni mojih lepša polovica, Bog te obvari! Zdaj bom moral pokazati, kakšen sad ste mi obrodila ve, moja mlada leta! O, marsikak lep cvet ste mi rodila v davnih dijaških letih, marsikak lep načrt ste mi zbudila, kako se bom učil še kot dijak tega ali onega jezika, prečital to ali ono slavno delo iz svetovnega slovstva, pa — kako malo sem v resnici izvršil! Dozdaj sem prejemal oziroma imel priliko prejemati, od danes naprej moram dajati, neprestano dajati. Srečni dijaki, če jim učitelj pri dajanju zajema iz globočine!

Vso uro in še nekaj več je vzelo čitanje »Disciplinarnega reda za Kranjsko«. Učenci so bili za čudo tihi. Prav nič si ne domišljam, ker vem, da so lani imeli izvrstnega razrednika, ki jih je mojstrsko navadil reda in rada (bi človek rekel s Hrvati). Letos ga ni več na naši gimnaziji. Odšel je na realko, da bo tam

učil slovenščino in nemščino. Skoda! Tudi dijakom se pozna, da jim je hudó po njem. Saj morda je bil to vzrok velike tišine. Kakšen naslednik mu bom jaz? Ali bom mogel ohraniti njegovo disciplino? To mi je tudi gospod ravnatelj na srce položil: »Dal sem Vam izvrstno urejen razred; prosim Vas, g. kolega, ohranite ga takega!« Bom videl: če bi zaradi mene imela disciplina trpeti, rajši takoj grem. *Salus iuventutis suprema lex!* (Dobrobit mladine — najvišji zakon!)

Mislil sem, da moram k suhoparnim šolskim paragrafom še kaj pristaviti. Ker mi je z vseučilišča najbolj v spominu grška filozofija, sem jim poudaril, kakšno gesto (gasio?) so imeli grški stóiki. *Ἀπέχον καὶ ἀνέχον* so velevali, ali (po latinsko): abstinence, sustine! (Vzdrži se in vzdržil!) Nema-ra da je bilo preveč lepih naukov, vsaj za prvo uro preveč. Ali sem kaj pomislil, kaj je v njih želodcih?!

Cesta se je torej pričela, v nedogled gre. Kakšen bo konec? »Zvezde prijazne, pot mi kažite!«

II.

.... septembra 189.

»Dobro začeto, dvakrat prijeto!« No, jaz sem dobro začel. Danes smo prvič imeli slovenščino. Ker je slovnica podlaga vsakemu temeljitemu pouku, sem pričel seveda s slovnico. (Pa bržčas ni bilo prav!) V tretji šoli se mora najprej ponoviti sklanjatev s

posebnim ozirom na izjeme. Obravnavali smo torej moške samostalnike na —a: vojvoda, opróda, sluga itd. ter se vadili: 1. sluga, 2. sluge, 3. k slugi, 4. slugo, 5. pri slugi itd. Bil sem uverjen, da smo stvar obdelali dobro, praktično in za zmirom. In celó nekakšno zadovoljstvo me je oblázvalo. Prezgodaj! Ko je ob desetih minul odmor in sem že hotel zopet vstopiti v svoj razred, jo prisopiha učenec Bedič za menoj. »Ali ni že zvonilo,« sem zagodrnjal, »kje ste bili?« »Pr sluget, po pism!« Rad bi bil videl ta hip svoj obraz. Toda, človek, ne jezi se!

III.

...., septembra 189.

Nocoj sem pregledal »stanovske izkaze«. Petinpetdeset! Petinpetdeset nemih listov s suhoparnimi rubrikami: ime in stan dijakovega očeta, pri kom dijak stanuje, kdo so sostanovalci itd., in vendar — koliko življenja je v vsakem teh listov! Kakó se oče, mati, morda starejši bratje in sestre marsikaterega izmed teh-le mojih dijakov zdaj trudijo in trapijo, da so omogočili fantu študiranje! Kolika odgovornost, ako bi po moji nerodnosti ali krivdi učenec ne napredoval ali se celó morda izgubil! Morda je prav od tega leta odvisna bodočnost tega ali onega v razredu? »Hu, to teži, tišči!« Dà, ta kamen odgovornosti teži, tišči...

In pri kom stanuje? Ko imam to mlado četo petinpetdesetih v šoli pred seboj, dan za dnevom, in jim razlagam in učenci poslušajo, mar vem, mar slutim, kakó slabo marsikateri stanuje, ali koliko časa morda potrafi, ko si mora zajtrka (če ga sploh ima?), kosila in večerje iskati na raznih krajih, pri raznih dobrih ljudéh? O vsem tem nič ne vem, »stanovski izkaz« mi o vsem tem nič ne pové, in zato sem —, o, to dobro čutim — samo mrtev stroj, ki prihaja ob uri v razred, govori eno uro ne-

kaj, takó, čez glavé, ter ob uri spet odhaja! Mrtev stroj! Pa kakó naj naredim, da ne bom samó stroj? O, saj dobro vem, kaj je moja naloga: ne samó, da se formalno izobrazujejo, marveč tudi etično. Pomagati bi moral vsakemu, da se izobrazí v lep, trden značaj. Moral bi paziti na vsakega posebej, zatirati slabe klice v vsakem posebej... Toda kakó to izvesti? Natanko sem preračunal, koliko tvarine morám obdelati vsako uro. Kje naj ostane kaj časa za etos? Toliko in toliko sestavkov iz »Latinskih vadeb«, toliko in toliko nalog moraš pisati, toliko in tolikokrat moraš vsakega učenca vprašati, da se prepričaš o njegovem sodelovanju... Komaj smo začeli, pa že čutim, kakó me vse to podí, podí..

Dà, dà, »sosed Vid, to teži, tišči«, pa ne samo tebe...

IV.

.... oktobra 189.

Včeraj sem dal dijakom prvo šolsko nalogo iz latinščine. Vseh prvih štirinajst dni sem porabil samó za ponavljanje slovnice iz lanskega leta, predvsem za nepravilne glagole vseh štirih konjugacij. To je bila morija za vse: za učence in zame. Toda moj mentor¹ mi je rekel: »Ne pričenjajte s čtivom, dokler niste prej ponovili slovnice snovi iz preteklega leta. Repetitio mater studiorum (ponavljanje je kakor oče ali mati vsega znanja). Če kedaj, velja to ob začetku šolskega leta. Vam, ki ste šele začetnik v profesuri, se niti ne sanja, koliko dijaki čez počitnice pozabijo. Naravnost neverjetno je to! Njih možgani se niso menda prav nič gibalí. (Pač pa so se jim gibale mišice! Le pogledjte jih, kako so se v dveh mesecih potegnili!) Najmanj štirinajst dni potrebujemo, da jim možgane spet

¹ Mentor v šolskem življenju pomeni starejšega profesorja, po višji oblasti določena, da mlajšega uvaja in uvede v profesorsko delo. Op. uredništva.

razgiblujemo. V ta namen je pa najbolje, ponoviti snov iz prejšnjega leta. Le kar brez usmiljenja! Imej ga trdó, pel bo lepó, pravi naš pregovor. Dobro je rekel tudi stari Grk: *Ὁ μὴ δαρῆς οὐ παιδεύεται* (Komur kože ne strojijo, se ne izobrazi.) Le kar začnite s polno paro!»

Ponavljali smo torej, da se je vse kadilo. Ko sem pa predvčerajšnjim rekel: »Zdaj, ko smo vso stvarino ponovili, bomo pa iz nje jutri pisali,« me je petinpetdeset obrazov milo pogledalo, kakor bi hoteli reči: »Milost, gospod, milost!«

Včeraj smo torej pisali. Narekoval sem jim to-le slovensko besedilo:

Prelepi dnevi počitnic (feriae, arum) so minuli (dep.) kakor sen. Koliko veselih ur so nam bili prinesli! (Ko) je solnce vzhajalo, smo večkrat zapustili ležišča (in) šli iz naših bivališč, da bi lezli na kako visoko goro. Z vrha (summus 3.) gore smo zagledali kraje, katerih nismo prej poznali. Često smo se peljali z našimi očeti obiskat strice (patruus) in tete (matertera). Često je naša telesa objela mrzla voda s svojimi prijetnimi valovi. Često smo uživali (dep.) na naših vrtovih sladke sadove naših plodonosnih dreves. Često smo zgrabili za potno palico (baculus viaticus) [ter] potovali (dep.) k prijateljem, da bi videli druge ljudi in govorili z njimi. Ako bi nam bili starši dali več denarja, bi bili napravili daljšo pot. Takó smo bili docela pozabili, kaj je šola. Dne 13. septembra pa so nas starši zopet poslali v mesto, da se posvetimo vedam. Naši učitelji so nas zaprli v te ozke sobe. Takó mine slava sveta!

Preprosta naloga, bi človek mislil: nekaj perfektov nepravilnih glagolov, par absolutnih ablativov, par stavkov z ut finale... to je vse. In kratka je bila naloga. In vendar je bilo toliko napenjanja možganov in — oči. Silno sem se najbrž zameril, ker sem se takó vstopil, da ni mogel (mislim vsaj) nihče nič prepisati. »Vsak zase, Bog za vse!« sem parkrat rekel, kadar je kdo kam poškilil. Ali pa: »Uzdaj se ú se i svoje kljuse!« Na koncu ure so bili obrazi razgreti, da so kar goreli. Bila je menda res ognjena kópel. Pa saj to je pač vsaka šolska naloga.

Ponosno sem ob dvanajstih nesel zvezke s seboj domov. Nosil sem jih kar nezavite. Kolikokrat smo kot dijaki s tiho grozo gledali za profesorjem, če je nesel pod pazduho zvezke na svoj dom, češ: »Glejte, v rokah ima našo usodo, vojsko in mir nosi pod svojo pazduho!« Zdaj sem bil pa ja z prvič v tem položaju, da sem nosil s seboj šolske zvezke. Hotel sem se postaviti, češ: Glejte me, profesorja! Občudujte me!

Snoči sem popravljaj. G. deželni šolski nadzornik J. Šuman mi je namreč o priliki, ko sem se mu predstavil, dal nasvet: »Začnite popravljati zvezke še tisti dan, ko ste jih dobili. Če ne, obležé, in vsak dan se boste težje pripravili k temu duhomornemu delu. Najlepše je za kaznilnico, če večkrat visi z njene strehe bela zastava; in za profesorja je tudi najboljšé, če nima takih-le jetnikov po več dni zaprtih.« Sédel sem k popravljajanju. Kakó usoden večer! Koliko sto in sto ur bom najbrž prese-del pri tem poslu v teku svojega službovanja, koliko rdečila najbrž porabil! Pričel sem... Bil sem uverjen, da bo mnogo nalog brez napak, torej mnogo »odličnih« in »hvalnih« itd., saj smo stvar toliko »gonili« in »mleli«. Zelel sem, da bi bilo takó, nekoliko tudi iz samoljubja. Pa samoljubje me je po par zvezkih popolnoma minilo. Večkrat sem vstal in jezen hodil po sobi. »O, le čakajte, kanalje, se boste že zopet naučili, kaj je šola!« Večkrat sem hotel že kar vse pustiti. Strani zvezkov so bile res kakor rdeče morje...

Davi sem nesel zvezke nazaj skrbno zavite; naj ne bi nihče vedel, da nesem s seboj polom in debakel.

Pokazal sem zvezke — svojo žalost —, preden sem jih vrnil dijakom, svojemu g. mentorju. Prebral je slovensko besedilo. Nasmehnil se je: »Pozna se Vam, da ste začetnik. Nastavili ste toliko skritih zank in zadržg, da se je ubogi fant moral ujeti.

Nikar ne zahtevajte od učenca, da bi v šoli, v tistem kratkem času, tvoril čisto nove konstrukcije. Naloga naj bo sinteza samih znanih tvorb. Le pogledajte začetek dr. Požarjevih vadeb za tretji gimnazijski razred! Skoro sami glavni stavki in še ti kratki. Poraza ste v prvi vrsti krivi — Vi.»

Obrazi, ki so včeraj ob koncu ure vsi kakor goreli, so bili danes, ko sem zvezke razdelil, eni dolgi, drugi zamišljeni, tretji srditi, grdogledi, četrtri žalostni in objokani... Začeli smo torej s solzami.

V. ... oktobra 189.

Kako sem nepremišljen! Za danes so učenci morali na pamet znati

prvih 41 vrstic »Čaše nesmrtnosti«. Pred uro pride pred kateder učenec Ženič: »Oprostite, gospod, nisem vedel, da se imamo te pesmi za danes naučiti.« »Takó, niste vedeli? Ne verjamem Vam.« »Moja častna beseda, da ne.« »Pojdite se solit s svojo častno besedo!« Učencu so se zasvetile oči: »Gospod, moja častna beseda je res majhna, ampak mislim, da je prav toliko vredna, kakor kakkega velikega.« V hipu se je posvetilo tudi meni: napravil sem veliko pedagoško napako. Zdaj vidim: vsak dijak, ki sedi tam v klopi, predstavlja majhen svet zase, mikrokozmos, s svojimi čustvi in mislimi, s svojimi vzori in nazori. Ne gre, v ta svet segati s krutimi rokami.

(Dalje.)

I. Dolenc:

S popotno palico po Koroškem.

(Konec.)

4. V pokrajini mutca osojskega.

Tako blizu Beljaka je »prelepi skriti biser koroške zemlje« — peš lahko prideš v eni uri do jugozapadnega konca Osojskega jezera — da bi skoro ne bilo lepo, če bi si ne bil ogledal kraja, kjer je delal pokoro nemi samotar — seveda, če jo je res tu delal. Baš o tem sem upal v Osojah kaj novega izvedeti.

Na železniški postaji Tschöran sva izstopila s tovarišem in od solnca ožgana »nemška dečva« naju je prepeljala preko jezera do samostana, opuščenega že l. 1782. Cerkev in pokopališče pričata za zgodovinsko resničnost vsebine Aškerčeve romance. V cerkvi je serija slik, ki kažejo, kako je Boleslav II, umoril škofa Stanislava pred oltarjem, kako je šel kot romar po svetu in nosil drva kot kuhinjski hlapec na Osojah, se opatu spovedal in bil v samostanu pokopan. Na pokopališču pred cerkvijo je ob cerkvenem zidu Boleslavov grob. Nad grobom je zopet vrsta slik z isto vsebino

kakor v cerkvi; sredi med njimi je velika podoba kralja Boleslava, kakor priča napis: Boleslaus, Rex Pol. anno MLXXXIX. (Boleslav, kralj poljski, leta 1089.) Kameniti grobni spomenik nam pripoveduje v heksametrih:

Occidit, Romam pergīt, placet Ossiach illi;
ignotus servit, notus pia lumina claudit.
Ossiach hinc placat tibi, Stanislav,
tyrannum,
mitem quod factum caelestibus intulit
astris.

(Kriv umora je romal v Rim, si izvolil
Osoje;

služil kot hlapec, nikomur poznan; kot
znanec umrl.

Stanislav sveti, tako so Osoje te spravile
s kraljem,

ki so spokornika dvignile vdanega k
zvezdam nebeškim.)

Na spomeniku se je podpisal tudi tisti, ki ga je dal prenoviti:

Sumptibus civitatis cracoviensis cura
Praesidis urbis Dris Weigel.

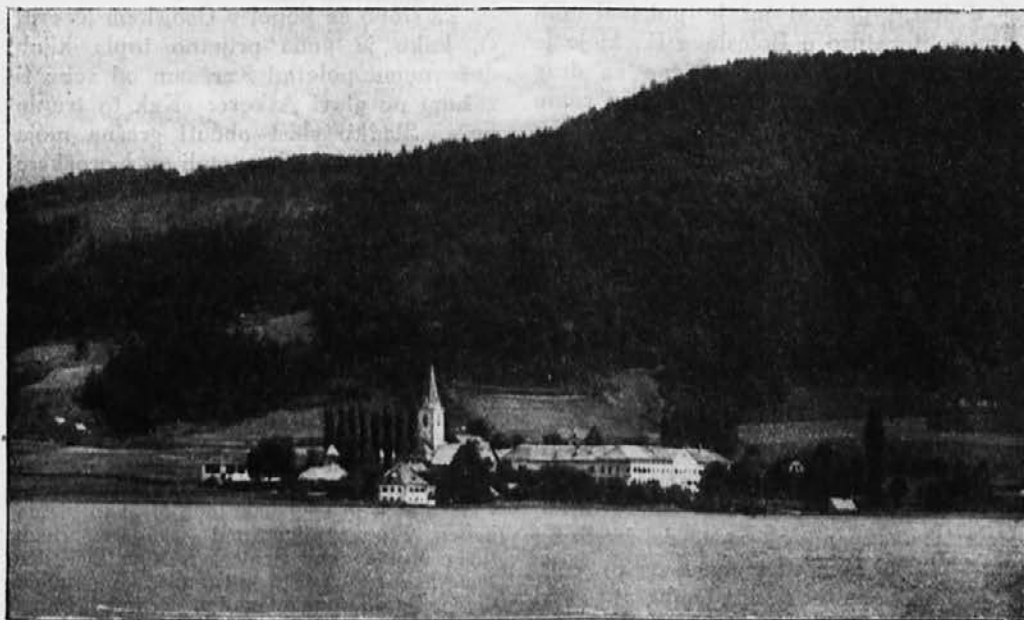
(Na stroške krakovske občine po prizadevanju župana dr. Weigela.)

Toda ne slika, ne grob in ne napis mi niso izbrisali iz spomina trditve Brockhausovega konverzacijskega leksika — ker nisem zgodovinar, naj mi bo oproščeno, da iščem podatke za srednji vek na ta način — da se ne ve, kje je umrl kralj Boleslav. Obrnem se torej na zadnjo instanco. V opuščnem samostanu prebiva sedaj župnik, ki oskrbuje majhno osojsko župnijo. Morebiti ima župni arhiv kake zgodovinske vire? Pomislekov proti

skrčeni obliki objavil v dveh pesmih, natisnjenih na nekakih letakih vsaka na štirih straneh. Prva pesem: »Die Stiftskirche zu Ossiach am See in Kärnten« obravnava zgodovino samostana v splošnem:

Zu Ehren unsrer lieben Frau
Schier tausend Jahr' st'ht dieser Bau itd.

(Tudi Gruden pravi [I, 132], da je bil osojski samostan ustanovljen ok. l. 1000.)

Pozdravljam te, oj temni, stoletni samostan!

vstopu v župnišče nisem imel. Prepričan sem bil, da mi bo župnik drage volje dal zaželene informacije, čeprav naju ločita jezik in državna pripadnost. In nisem se motil. Podatkov sem dobil toliko, da so presejali moje najdrznejše pričakovanje. V sivolasem župniku, ki pase osojske duše menda že blizu četrto stoletja, sem spoznal moža, ki skrbno zbira gradivo, nanašajoče se na zgodovino osojskega samostana, in pri tem posveča posebno pozornost vprašanju o zgodovinskem ozadju legende o mutcu osojskem. Uspehe svojega raziskavanja je celo v prav

Za nas je zanimivejša druga pesem: Der Mönch von Ossiach. Legende. Uvod v prozi nam pripoveduje, da so samostan opetovano zažgali Madžari in zlasti Turki in da so pri tem zgoreli vsi arhivi. Radi tega se iz listin v samostanu ne da dokazati, ali krije tako zvani Boleslavov grob res kosti nesrečnega poljskega kralja. Grob kralja Boleslava kažejo v Osojah že približno od 14. stoletja. Ker pa je Boleslav umrl koncem 11. stoletja, nam manjka podatkov za dobrih 200 let. Uvod nas tudi kratko seznanja z zgodovino Boleslava II. Vladal je 1059—1079.

Ker ga je radi njegove razuzdanosti izobčil škof Stanislav (proglašen za svetnika 1253) iz cerkvene občine, je razjarjeni kralj umoril škofa v cerkvi Sv. Mihaela na Wawelu. Papež Gregor VII. je nato kralja izobčil. Proti Boleslavu se je dvignil upor in kralj je moral bežati k ogrskemu vladarju Ladislavu, kjer se pa tudi še ni čutil varnega. Bežal je dalje preko Štajerskega in Koroškega ter hotel iti v Rim, a je med potjo opustil svoj načrt in vstopil v osojski samostan, kjer je umrl l. 1089.

Prijazni gospod mi je pokazal tudi drugo literaturo o Boleslavu II., ki jo je nakupil večinoma antikvarično za drag denar. Iz te literature naj omenim samo dve večji deli. Prvo je obširna pesem o osojskem spokorniku v latinskih heksametrih; zložil jo je Gleissenberger, ki je bil osojski opat 1725—1737. Knjiga ima naslov: Virgili Gleissenbergerii Ex Ord. S. Benedicti Abbatis Ossiacensis in Carinthia de Boleslao II. Rege Poloniae Ossiaci paenitente libri VI. Poema.

Drugo delo je pa zgodovinska razprava vseuč. prof. Pichlerja z naslovom: Boleslaus II. von Polen. Von Dr. Fritz Pichler. Budapest. Friedrich Kilian, k. ungarische Universitätsbuchhandlung, 1892. Knjiga navaja obširno literaturo o Boleslavu II. in dokazuje, da kralj ni umrl v osojskem samostanu.

Če bi bil hotel dobiti majhen pregled o razlogih, ki jih navajajo za svojo trditev pristaši mutca osojskega in njea nasprotniki, bi bil moral sam postati za nekaj tednov osojski samotar in končni uspeh bi bil bržkone isti, do katerega je prišel marljivi župnik: da vprašanje, kje je Boleslav II. umrl, še ni končno rešeno. Izpisal sem si samo še par podatkov o opatu Teuchu: opat je bil že l. 1072.; v listinah se imenuje tudi še l. 1096.; umrl je 14. julija anni incogniti (neznane leta).

Zagorela Korošica naju je zopet prepeljala v Tschöran. Med vožnjo je pripovedovala, da je ob Osojskem jezeru le malo Slovencev, da pa ni daleč — komaj dobro uro — do prve slovenske župnije Kostanje. Da prebiva in je prebival slovenski živelj v okolici Osoj, nam pričajo grobni napis. Prav blizu Boleslava je pokopan Martin Krall; tudi Kappitsch, Klabatsch (Glavač?) in Lauritsch so svoj čas govorili slovenski. Med mrtvimi je bil eden brezdvomno nemškega pokolenja: pisal se je — Niemitz.

Za slovo še kopel v Osojskem jezeru! O, kako je voda prijetno topla kljub deževnemu poletju! Kar sam od sebe ti zašumi po glavi Aškerc: »Kak to truplo boža! Sladko slast občuti grešna moja koža!« Ni čudno, da mrgoli po Koroškem letoviščarjev z Dunaja in iz Nemčije. Dežela, ki ima toliko jezer, lepih planin, gora in dolin, mora privabiti tujca. Če hočeš brati lepo označbo krasote Koroške, beri slavospev nanjo v Kugyju na str. 328!¹ Hodimo na Koroško še mi, da ne bomo tam — tujci!

¹ O du liebes Kärntnerland! Nennt man dich, so steigen harzduftend deine Fichtewälder auf, und golden leuchten die Arnikawiesen deiner Höhen, Deine blauen Seen wiegen sich in schimmernden Becken, deine hellen Flüsse eilen und wandern. Hoch ragen Burgen und Schlösser. Vom Eise der Tauern zur Mauer der Karawanken stehen deine Berge in funkelnden Reihen. Deine Almen klingen und jauchzen, heimatstüb ertönen deine Lieder. Ein frohes Wehen zieht durch die Lüfte und in mir läuten alle Glocken! (Poskusimo prevesti v prozi! »O ti ljuba koroška dežela! Če slišim tvoje ime, mi zadiše po smoli tvoji jelovi gozdovi in se zlato zasvetijo travniki z arniko na tvojih višavah. Tvoja sinja jezera se zibljejo v blestečih se kotlinah, tvoje svetle reke hite in romajo. Visoko se dvigajo dvorci in gradovi. Od ledu Tur do zidu Karavank stoje tvoje gore v žarečih vrstah. Tvoje planine zvonijo in vriskajo, sladko domače done tvoje pesmi. Vesela sapica veje po zraku in v meni zvoní z vsemi zvonovi!«)

Joža Pogačnik:

Pri bratih.

*Včeraj sem do dragih bratov stopil,
da svetlejša luč bi bila z nami;
ali sence njih so name pale,
solnc pa nisem videl za glavami.*

*Moj obraz v temi je: glej, skušnjava!
Ali moder sem in v Njem močan:
kaj se jezero razburja tiho,
kadar senco vrže jelša vanj?*

*Bom v pokoju dušo svojo brzdal,
prosil bom Boga za luč oči,
da ob srečanju bom drugem gorel,
da bom za glavami videl sij.*

S. Kranjec:

Pred petsto leti v turškem in tatarskem ujetništvu.

Vojno ujetništvo nam danes ni tako neznano, kot je bilo še našim očetom in dedom; kajti vojne prejšnjega stoletja so bile po večini zelo kratkotrajne in če je bil že kdo ujet, ga navadno ni zaneslo bogvekam v svet in tudi na vrnitev mu ni bilo treba dolgo čakati. Danes pa srečamo pogosto človeka, ki je preživel med svetovno vojno po cela leta v ujetništvu kje na Siciliji, zlasti pa v daljni Sibiriji, odkoder je zašel marsikdo še globlje v Azijo in se morda vrnil v domovino celo okoli sveta preko Amerike. Videli smo pri nas, da se je vojnim ujetnikom večinoma slabo godilo; tudi v slučaju, da so imeli zadostno prehrano, obleko in stanovanje, jih je hudo težila že sama omejitev osebne prostosti in negotovost njihove bodočnosti, pogosto pa še skrb o usodi njihovih domačih v daljni domovini. Zanimiv popis vseh težav in trpljenja vojnega ujetništva v najnovejši dobi beremo v Grdinovi knjigi

»Štiri leta v ruskem ujetništvu« in gotovo se je marsikdo čudil, da so se mogle v prosvetljenem 20. stoletju dogajati take krutosti, ko imajo vendar kulturne države medsebojne dogovore o ravnanju z ujetniki in ko je toliko vsakovrstnih mednarodnih ustanov skušalo čimbolj olajšati usodo vojnih ujetnikov. Toda kaj naj si šele mislimo o usodi vojnega ujetnika v preteklih stoletjih, ko še ni bilo nikakega Rdečega križa, ko ni dobil nikoli z doma težko pričakovane dopisnice ali celo zavoja z božičnimi darili, ko ga niso varovale nobene konvencije in mednarodni odbori; bil je takrat res na milost in nemilost izročen sovražniku, njegov suženj, s katerim je ravnal po mili volji, zlasti če je bil sovražnik še izven krščanstva, ki je vsaj s svojim moralnim vplivom blažilo načine tedanjega vojskovanja.

In takega nekrščanskega sovražnika smo imeli prav mi Jugoslovani skozi ce-

lih 500 let na svoji meji; vso to dobo smo imeli boje s Turki in na stotisoče naših ljudi je bilo odvedenih tačas v turško ujetništvo, nele bojevnikov, zajetih na bojišču, ampak tudi drugih, starčkov, žensk in otrok, ki so jih Turki na svojih pohodih daleč gor v Slovenijo uropali in jih vlačili seboj v »globoko Turčijo«. Že kot otroci smo čitali s strahom in sočutjem zgodbe o »Miklovi Zali« in »Juriju Kozjaku, slovenskem janičarju«, brali smo o Aškerčevem »Janičarju«, ki ga privede čudna usoda kot sovražnika pred rojstno vas. Zgodovina nam tudi poroča o mnogih rojakih, ki so pozabili na svojo vero in svoj rod ter dosegli v turški službi visoke časti in dostojanstva. Zgodovinski viri nam pa le malo poročajo o možeh, ki so ostali zvesti svoji domovini, prestali v turškem ujetništvu mnogo trpljenja in se le redko vrnili domov živi in zdravi. Nobeden naših rojakov nam ni popisal svojih doživljajev v turškem ujetništvu, zato nas morajo tembolj zanimati spomini nekega Bavarca, ki je pred pet sto leti preživel celih dvaintrideset let kot ujetnik med Turki in Mongoli in prišel daleč v Azijo.

Ta mož je bil Hans Schiltberger iz Monakovega, rojen l. 1380. blizu Freisinga ali Brižinja, po katerem so dobili ime naši »brižinski spomeniki« in čigar školje so dolgo vladali velikemu delu Gorenjske ter dali ime »Škofji« Loki. Šel je l. 1394. kot oproda nekega viteza z vojsko ogrsko-hrvatskega kralja Sig-munda proti Turkom. Komaj šestnajstletnega so v nesrečni bitki pri Nikopolju ob Donavi, 25. sept. 1396, Turki ujeli in odpeljali s seboj. Ko je pa l. 1402. premagal Timurlenk Turke pri Angori, je zašel Schiltberger v mongolsko ujetništvo, iz katerega se je z velikimi nevarnostmi rešil šele l. 1427. ter se vrnil na Bavarsko. Schiltberger je popisal svoje doživljaje v preprostem spisu, v katerega je vpletel tudi popise azijskih dežel iz drugih tedaj znanih potopisov, zlasti iz knjige slovitega Marka Pola. Njegov spis se je zelo priljubil

in pridno so ga prepisovali ter širili med ljudi. Iz druge polovice 15. stoletja se nam je ohranilo četvero rokopisov; najboljši in najpopolnejši od njih se nahaja danes v mestni knjižnici v Nürnbergu. Ko so iznašli tisk, je bil Schiltbergerjev rokopis kmalu natisnjen in že iz 15. stoletja je znanih šest tiskanih izdaj, torej »zibelnih tiskov« ali inkunabel, vse enako okrašene s 15 lesorezi, kot jih par prinaša za primer tudi Mentor. V naslednjih stoletjih je bila knjiga še večkrat natisnjena, nazadnje tudi v znanstveno-kritičnih izdajah in prevedena je celo v ruščino in angleščino.

Prve izdaje nimajo niti nadpisa in šele pri izdajah iz 16. stol. čitamo sledeči, po tedanji navadi precej dolgo-vezni naslov: »Čudovita in kratkočasna historija, kako je bil Schiltberger iz mesta Monakovega na Bavarskem, od Turkov ujet, med pogane odpeljan in kako se je domov vrnil. Potem, kakšne vojne in čudovite dogodbe so se tačas, ko je bil med pogani, vršile, kar se prav kratkočasno bere.« Seveda njegovo pripovedovanje ni povsod enako »kratkočasno« ali vsaj za nas danes zanimivo, ne glede na to, da se je v opisovanju političnih dogodkov, ki jih je gledal le od daleč kot ubog ujetnik, marsikdaj tudi zmotil. Nekatero odlomke hočemo pa že radi njegovega zanimivega pripovedovanja dobesedno prevesti. Za nas je zlasti važno njegovo poročilo o nikopoljski bitki in o prvem turškem vpadu na Slovensko, kajti pri Nikopolju so se Slovenci pod vodstvom celjskega grofa Hermana II., kranjskega deželnega glavarja, prvič borili s Turki in Schiltbergerjev popis je edini vir, iz katerega izvemo, da so 1396 prodrli Turki na Slovensko Štajersko, požgali Ptuj in odvedli s seboj 16.000 ljudi.

Čujmo torej, kaj pripoveduje o tem Schiltberger! »Leta Gospodovega 1394. je prosil ogrski kralj Sigmund krščanski svet za pomoč, ker da mu delajo pogani veliko škodo v ogrski deželi. In prišlo mu je na pomoč veliko ljudi iz vseh dežel. In jih je vzel s seboj in šel z njimi

k Železnim vratom, ki ločijo Ogrsko od Bolgarije in Vlaške. Šel je čez Donavo v Bolgarijo in prišel pred mesto, Vidin po imenu, ki je glavno mesto v Bolgariji. In prišel je gospodar dežele in mesta in se izročil kraljevi milosti (vidinski cat Ivan Sracimir. Prevaj. op.), in kralj je zasedel mesto s 300 dobrimi vojaki, vitezi in hlapci. In nato je šel pred drugo mesto (Rahovo, prev. op.), kjer je bilo dosti Turkov in ga je oblegal pet dni. In Turki, ki so bili v mestu, ga niso hoteli izročiti, tedaj so meščani s silo izgnali Turke iz mesta in se udali kralju in veliko Turkov je bilo ubitih, drugi pa ujeti. To mesto je kralj zasedel z dvesto možmi. Potem je šel pred drugo mesto, ki se imenuje Šiltau, kar imenujejo v poganskem jeziku Nikopolis; to je oblegal šestnajst dni na vodi in na suhem. Tedaj je prišel turški kralj Bajazit z 200.000 možmi mestu na pomoč. Ko je to slišal kralj Sigmund, mu je šel eno miljo od mesta nasproti s svojo vojsko, ki so jo cenili na 60.000 mož. In prišel je vlaški vojvoda Mirča in prosil kralja, naj mu dovoli pregledati sovražnike, in bilo mu je dovoljeno. Vzel je 1000 svojih ljudi in pregledal sovražne čete. Nato je prišel h kralju in mu rekel, da si je sovražnike ogledal in da imajo 20 zastav in pod vsako zastavo da je 10.000 mož in vsaka zastava stoji posebej s svojimi ljudmi. Ko je kralj to slišal, je hotel določiti, kako se bodo bojevali. Tedaj je prosil vlaški vojvoda, naj mu dovoli prvi naskok s konjeniki in kralj mu je dovolil.

Ko je to zvedel vojvoda burgundski (grof Ivan Nevers-ski, sin Filipa Burgundskega, nazvan »Jean sans peur«, Prev. op.), mu ni hotel privoščiti te časti, pa tudi nobenemu drugemu ne, zato, ker je bil on prišel od daleč z veliko četo, ki so jo cenili na 6000 mož, in imel veliko stroškov. Zato je hotel on prvi udariti na Turke, čeprav ga je Sigmund prosil, naj prepusti prvi naskok Ogrom, ki da so se že dostikrat s Turki borili in poznajo njihove bojne navade. Ni se dal pregovoriti in je s svojimi

Francozi naskočil sovražnika, prodril prvi dve četi, ko je pa zadel na tretjo, se je obrnil in hotel nazaj. Toda tedaj so ga sovražniki obkolili in mu postrelili konje, tako da so morali vojaki razjahati in bili so vsi ujeti. Ko je kralj to zvedel, je napadel z 12.000 konjeniki pešce, ki so jih Turki pred seboj gonili v boj, ter jih pomandral. »In v tem boju je bil moj gospod Linhart Reichartinger zadet, in je padel s konja. To sem opazil jaz, Hans Schiltberger, njegov oproda, šel sem k njemu in ga spravil na svojega konja, sam pa sem zasedel drugega, ki je bil prej nosil nekega Turka in odjahal nazaj k drugim konjenikom. In ko so bili pešci pobiti, je kralj naskočil drugo četo, ki je bila na konjih; ko je videl turški kralj, da gre kralj nadenj, se je hotel umakniti. To je zaslišal srbski vojvoda, ki so ga imenovali despota (Štefan Lazarevič. Prev. op.), prišel je turškemu kralju na pomoč s 15.000 možmi dobre vojske in tako tudi drugi poveljniki. In despota je šel s svojo četo proti kraljevi zastavi in jo podr. Ko je kralj videl, da je njegova zastava padla in da se ne bo mogel držati, se je obrnil v beg. Tedaj sta pa prišla Celjan (Herman II.) in Hans, grajski grof nürnbergski, vzela kralja in ga odvedla iz meteža ter ga spravila na galero in nato se je odpeljal proti Carigradu.«

Ko so vitezi in hlapci videli, da je kralj zbežal, so bežali še sami. Drli so k Donavi in na ladje, toda mnogi niso dobili prostora, kajti bile so prenapolnjene, tako da niso nikogar več pustili nanje; vojakom, ki so s silo hoteli priti na krove, so posekali roke, tako da so popadali v morje in potonili. Schiltbergerjev gospod s tremi drugimi bavarškimi vitezi je bil ubit v boju, enako je padlo veliko drugih, večina je pa bila ujeta, med njimi tudi naš Schiltberger.

Tako je postal naš mladi junak ujetnik Turkov in obetala se mu je žalostna usoda. Kajti — pripoveduje on dalje — Bajazit se je, videč, koliko Turkov je padlo v bitki, od žalosti razjokal in prisegel maščevanje. Na njegov ukaz je

naslednji dan vsak Turek pripeljal predenj svoje ujetnike in tudi Schiltbergerja je tisti, ki ga je ujel, prignal na vrvi privezanega s še dvema sotrpinaoma pred sultana. Ta je poklical k sebi vojvodo burgundskega, da bo videl, kako se zna Bajazit maščevati, a vojvoda si je izprosil življenje tistih, ki jih bo on izbral. Sultan je nato ukazal, naj vsak usmrti svoje ujetnike, če jih kdo ni hotel sam, jih je pa dal on po svojih ljudeh. (Glej lesorez!) Ko je prišla vrsta na Schiltbergerja, ga je zagledal sultanov sin in mu izposloval milost, ker je imel

morju v Galipoli. Tu je bil Schiltberger s 300 tovariši dva meseca zaprt v nekem stolpu, kjer se je nahajal tudi burgundski vojvoda. Tačas se je peljal po morju mimo kralj Sigmund in Turki so privedli takrat vse ujetnike na obalo in zasmehovali kralja, češ, naj stopi iz galere in odreši svoje ljudi!

Tretji dan po oni grozni moritvi na nikopoljskem bojišču se je vzdignil sultan s svojo vojsko, šel na Ogrsko in še dalje do Ptuja na Stajersko ter odvedel s seboj iz te dežele 16.000 mož z ženami in otroki in vsem imetjem. In je zavzel

komaj šestnajst let in niso marali nobenega usmrtiti, ki ni bil še dvajset let star. To žalostno krvoprelitje je trajalo ves dan od jutra do večera, da so nazadnje že sultanovi svetovalci kleče prosili svojega gospoda, naj odneha, da ne bo tudi njega zadela kazen božja radi te krutosti. In Bajazit se je dal preprositi in je pustil preostale ujetnike svojim vojakom, sam si jih je pa vzel velik del, in med temi je bil tudi Schiltberger. Cenili so, da je bilo tisti dan usmrčenih do 10.000 mož, druge so nato poslali na Grško v mesto Adrianopol, odtam pa k

to mesto, ga požgal in prebivalce odpeljal s seboj (glej lesorez!). En del teh ljudi je pustil na Grškem, druge pa je vzel s seboj v Turčijo. Brž ko je prišel nazaj, je ukazal v Galipoliju, naj pošljejo ujetnike čez morje v njegovo prestolnico Bruso. Od tam jih je razposlal nekaj v dar sosednim vladarjem v Egipt, Babilon (Bagdad), Perzijo itd. K egiptovskemu sultanu bi imel iti tudi Schiltberger, ker je bil pa od svojih treh ran še tako slab, da so se bali, da jim med potjo umrje, je ostal na sultanovem dvoru. Skozi par let je nato peš tekal pred

sultanom, kadar je ta kam šel, kot je to navada pri odličnih Turkih, dokler si ni zaslužil konja in odslej je v sultanovem spremstvu jezdil.

Dasi se našemu ujetniku za njegovega službovanja pri Bajazitu ni preveč slabo godilo, se naravno le ni mogel sprijazniti s svojo usodo ter pozabiti na domovino. Ko se je šestdeset kristjanov skrivaj domenilo za beg, je bil tudi Schiltberger med njimi, toda poizkus se je žalostno ponesrečil, kar nam pisatelj zelo zanimivo popisuje. Vsi ti tovarišijetniki so si prisegli, da bodo ostali

pomilostiti. Begunci so se nato udali in se vrnili. Turški poveljnik je bil v resnici mož-beseda. Ko jih je sultan v prvi jezi ukazal na mestu pomoriti, je on pokleknil predenj in prosil, naj jih pusti pri življenju, češ da jim je prisegel, da bodo ostali živi. Sultan je nato vprašal, ali so napravili kaj škode v deželi in ko je zvedel, da ne, jih je dal vreči v ječo, kjer so ostali 9 mesecev in dvanajst jih je tačas pomrlo. Na turško veliko noč (bajram) je pa sultanov drugi sin Mir-Musulman prosil zanje in res: bili so osvobojeni! Obljubiti so morali

složni in skupno umrli ali se rešili. Izvolili so si tudi dva voditelja, ki ju bodo brezpogojno ubogali in potem so neko noč o polnoči odjezdili iz Bruse in prišli ob zori do gorovja. Bajazit je poslal hitro za njimi 500 konjenikov, ki so begunce v neki soteski došli in se z njimi bojevali. Poveljnik sultanovih vojakov je nato sklenil z njimi enourno premirje in jim prigovarjal, naj bi se udali ter vrnili; za ta slučaj jim je s prisego zajamčil življenje in celo obljubil, da se bo dal sam najprej usmrtiti, če bi jih sultan v svoji jezi ne maral

sultanu, da ne bodo več zbežali, nakar jim je dal zopet konje in jim celo povišal plačo.

V sultanovi službi je nato Schiltberger videl še mnogo zanimivega. Bil je navzoč pri zavzetju mesta Sivas, potem je bil v vojski, ki jo je poslal Bajazit egiptovskemu sultanu Faradžu na pomoč proti njegovim upornikom in udeležil se je tudi obleganja Carigrada po Bajazitu.

Kmalu pa je doživel s svojim gospodarjem vred veliko izpremembo. Ko je Bajazit vzel Mongolom Armenijo, je šel

mongolski vladar Timurlenk z 1,600.000 možmi nadenj, a turška vojska je štela le 1,400.000 mož. Pri mestu Angori v Mali Aziji je prišlo l. 1402. do bitke, toda 30.000 Tatarov v Bajazitovi vojski je prestopilo k Timurlenku, ki je imel s seboj tudi dva in trideset za vojno izučenih slonov. Tako so bili Turki premagani in sultan sam ujet. Timurlenk

je zasedel njegovo prestolnico in uplenil zlata in srebra, da ga je tisoč kamel komaj neslo; Bajazita je hotel odvesti s seboj v Mongolijo, toda umrl mu je že med potom.

Tudi Schiltberger je postal Timurlenkov ujetnik in moral odslej hoditi z njim.

(Konec prihodnjič.)

Prof. M. Prezelj:

Rasflina — kemijska tvornica.

Nekam čudno se glasi naslov razprave o rastlini kot kemijski tvornici. Vse, kar vemo o rastlini, njenem razvoju, sestavi in življenju, se pač bore malo strinja z našimi predstavami kemijske tvornice in njenem delovanju. V čem neki naj bi zvonček, vijolica, smreka ali kaka druga rastlina sličila tvornici, iz katere se noč in dan kade oblaki umazanega dima in v katerih se neprestano kuha in topi, preleva in preceja? Poglejmo!

Kemijsko tvornico imenujemo naravno, ki iz ene ali več snovi izdeluje na bolj ali manj zamotan način druge snovi. Primer za kaj enostavno kemijsko tvornico je splošno znana apnenica. Napolnijo jo z apnencem, torej z mineralom, iz katerega so zgrajeni naši hribi in gore, ter ga v njej več dni močno segrevajo. Snov, ki pri tem nastaja, je žgano apno, na katerem na prvi pogled spoznamo, da se v vseh svojstvih razlikuje od snovi, iz katere je nastalo. Znana vrsta kemijskih tvornic so dalje plavži. V plavžu se pretvarja železna ruda — limonit, hematit, siderit — v železo, snov vsestranske praktične uporabljivosti. In komu niso znane plinarne, v katerih se iz premoğa proizvajajo najrazličnejše druge snovi, med njimi zlasti amonijak, katran in svetilni plin? Presnavljanje, proces, pri katerem se ena snov pretvarja v drugo, je bistvo kemijske tvornice, ves njen zunanji in

notranji ustroj pa služi v to, da poteka presnavljanje čim bolj ekonomično.

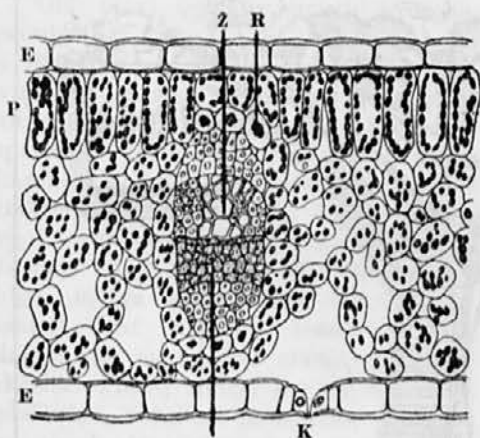
Oglejmo si sedaj veličastno zgradbo rastlinskega organizma, prodrimo v njene skrivnosti, proučimo razmerje med rastlino in okolico, da vsaj v glavnem spoznamo dalekosežne procese, ki se vrše dan na dan v tej nadvse smiselno in dovršeno zgrajeni kemijski tvornici! Vsako živo bitje, torej tudi rastlina, majcena, prostemu očesu nevidna bakterija prav tako, ko orjaški hrast, je sestavljeno iz stanic. Naravnaj mikroskop na katerikoli neznamen rastlinski organ, pa se boš čudom čudil majhnim predalčkom in mehurčkom: stanicam, ki sestavljajo ves organ. Majhne in neznatne so te tvorbe, prosto oko jih jedva zaznava, po važnosti pa nadkriljujejo vse drugo. V stanicah se vrše najbolj zamotani procesi, od katerih poteka in zavisi rastlinsko življenje. Prvi, ki je odkril stanice in s tem koristil znanosti in človeštvu vsaj toliko ko Krištof Kolumb z odkritjem Amerike, je bil angleški učenjak Hooke, natančneje pa sta jih raziskala in proučila dvesto let za njim Nemca Schleiden in Schwann. S studijem stanic se bavijo obširne razprave slavni fiziologi, anatomov, biologov, brez poznavanja stanic ne moremo prav razumeti nešteti življenjskih pojavov. Po velikosti in obliki so si stanice organizma kaj različne, jako slične pa so si po

sestavu. Tri bistvene sestavine opazujemo na rastlinski stanici, namreč membrano, tanko kožico, ki obdaja stanico okoli in okoli, plazmo ali pratvorivo, zdrisasto, prozorno ali vsaj prosojno tekočino, ki napolnjuje stanico, ter nukleus ali stanično jedro, ki plava sredi plazme. Duša stanice je plazma, od njenega snovnega sestava zavisi življenje in značaj stanice, življenje organizma. Kljub neumornemu raziskovanju plazme nam je njen sestav domala še nepojasnen, gotovo je le, da plazma ni enojna snov, ampak zmes

moram njen mehanizem. Mehanizem plazme pa nam je popolnoma nepoznan in malo malo je verjetno, da bi mogli kdaj prodreti v njegove tajne.

Najočitnejši znak živih bitij je rast, ta pa je posledica delitve stanic. Prva stanica se razdvoji, iz dveh nastanejo štiri, iz štirih osem... Delitev stanic se vrši v organizmu dan na dan in ko začne pojenjavati hitrost razmnoževanja, je organizem že prekoračil višek svojega razvoja. Kdaj bi mogli prešteti neštete bilijone stanic, iz katerih je zgrajena recimo košata platana, in kdaj preiskati vse njih mnogobrojne oblike?! Po obliki in velikosti so stanice zelo raznovrstne, različne pa so tudi naloge, ki jih opravljajo kot deli enotnega organizma. Razdelitev dela je v organizmu višje razvitih rastlin izvedena do skrajne popolnosti: istovrstne stanice so za vršitev skupnih nalog združene v večje skupine, v staničja. Vsak del rastline, korenina, steblo, list, je obdan z eno- ali večplastno epidermo, ki varuje notranje staničje pred vsakovrstnimi poškodbami. Staničje, ki izpolnjuje notranjost stebela, korenine, lista je osnovno staničje, v katerem so cevi dvojnega sistema, in sicer cevi, po katerih se pretakajo iz korenin v vodi raztopljene anorganske snovi, ter cevi, ki oskrbujejo prevajanje hrane iz listov k vsem stanicam.

S ponosom se človek imenuje gospodar sveta. Sestavil je stroje, s katerimi je premagal zemeljske razdalje, sijajno je rešil problem prenašanja glasu in zvoka iz enega konca sveta na drugega, izumil je sredstva proti bolečinam bolnega telesa, skratka, z bistrostjo svojega duha se je povzpел do skoroda popolne oblasti nad živo in neživo prirodo. Poglejmo katerokoli panogo znanstvenega delovanja, povsod se moramo čuditi ogromnemu človeškemu napredku. Domalega vsak dan čujemo, da so ugodno rešili problem, ki se je še pred kratkim zdel nerešljiv. Enega problema pa, najbolj perečega in socialno najbolj važnega človek ne more rešiti; od nje-

List detelje v povprečnem prerezu.

List je obdan zgoraj in spodaj z enoplastno epidermo (E). Listnih rež (R) je v spodnji epidermi več ko v zgornji. Pod zgornjo epidermo sledi plast palisadnih stanic (P), pod temi pa so v nepravilnem redu razvrščene okroglaste stanice. (Z = listna žila, povprek presekana, K = kristali kalcijevega oksolata.)

najraznovrstnejših beljakovin. Plazma je zmes, a še več, plazma je zmes v določenem sistemu organiziranih spojin. Vse dosedanje kemijske metode za raziskovanje spojin so neuporabljive za raziskovanje plazme, ž njimi pač moremo plazmo razkrojiti v spojine in v teh ugotoviti kemijske elemente, toda s tem plazmo tudi že uničimo. Če hočem poznati ustroj žepne ure, še ne zadostuje, da vem, iz katere kovine je napravljeno kolesje, iz koliko in kakšnih kolesec ura sestoji, poznati

gove rešitve je danes še prav tako oddaljen, ko takrat, ko si ga je prvič zastavil. Neštete tovarne izdelujejo najraznovrstnejše stvari, ki jih rabimo v vsakdanjem življenju, tega pa, kar najbolj potrebujemo, brez česar sploh ne bi mogli živeti, namreč kruha, oziroma moke, iz katere pečemo kruh, nam ne proizvaja nobena tovarna. Izdelovanje moke je še neomejen privilegij prirode; moko za naš vsakdanji kruh nam proizvajajo izključno rastline. Rastlinski

listne reže, ki so ob ugodnem vremenu na široko odprte, ob slabem vremenu in ponoči pa zaprte. Tik pod zgornjo epidermo visi vrsta podolgovatih stanic, tako zvanih palisadnih stanic, pod temi pa se v nepravilnem redu vrste tja do spodnje epiderme v okroglaste stanice, med katerimi so večji in manjši medstanični prostori. Na prvi pogled na to ali ono palisadno stanico opazimo v protoplazmi razen staničnega jedra vse polno zelenih zrnec. To so

Rastlinski list — tvornica skroba.

list! Neznaten je in malo pomemben po obliki in velikosti, umotvor pa po svoji zgradbi, čudodelec po svojem delu. Odpri si z mikroskopom pogled v njegovo notranjost in divil se boš tehnični dovršenosti njegove zgradbe in brezhibnosti v njem se vršečega obratovanja. Enoplastna epiderma pokriva list na zgornji in spodnji strani. V njej se vrsti stanica za stanico kakor se vrsti kamen za kamenom v cestnem tlaku. Le med nekaterimi stanicami listne epiderme, zlasti spodnje, so širši in ožji presledki,

klorofilna zrnca, v katerih se nahaja neko zeleno barvilo, imenovano listno zelenilo ali klorofil. Od klorofila izhaja zelena barva listov, o katerih vsakdo ve, da oblede, ako dalje časa stojijo v temi. Za nastanek klorofila je namreč potrebna med drugim tudi solčna svetloba. Oglejmo si rastlino s ptičje perspektive! Vsi listi na njej so tako razvrščeni, da drug drugega ne obsenčujejo. Pod vplivom solčne svetlobe se v listih tvori listno zelenilo, brez katerega bi prenehala njih glavna funkcija.

Komaj posije jutranje solnce, že začno milijoni in milijoni listnih stanic s svojim delom in ustavijo obrat šele, ko se od njih poslovi zadnji solnčni žarek. Osemurnega delovnega časa ne poznajo, vrhovno načelo njih dela je: Izrabi do skrajnosti razpoložljivo energijo.

V apnenicah žgemo apno, v plavžih pridobivamo železo, v rastlinskem listu se pa poleg mnogih drugih snovi proizvaja poglavitni sestavni del moka, skrob, in sicer iz vode in nekega plina, imenovanega ogljikov dioksid; oboje dobiva rastlina iz zraka.

Obe snovi, ogljikov dioksid in voda, pronicata v liste skozi listne reže in se v stanicah palisadnega staničevja pod vplivom listnega zelenila in solčne energije na doslej še nepojasnen način spajata v skrob. Kani na moko nekaj kapljic alkoholne raztopine joda (jodove tinkture) in moka dobi takoj krasno vijoličasto barvo. Odrčaj z rastline list zvečer, ko je dovršil svojo dnevno nalogo, in ga polij z isto tekočino ko moko! List postane temnovijoličast, dokaz, da je njegovo staničevje polno skroba. Pokrij zjutraj list na rastlini s pločevino, v kateri je izrezan napis, n. pr. skrob ter ga postavi proti solnčni svetlobi. Zvečer odstrani pločevino, polij list s prej omenjeno tekočino in bral boš ne črno na belem, ampak vijoličasto na zelenem, da se skrob res tvori samo v onem delu lista, v katerega je pronicala solnčna svetloba. Jod je najboljši in najzanesljivejši sredstvo za določevanje skroba; njegovo učinkovanje na skrob je tako močno, da moremo z njim napraviti na listu pozitiv, torej fotografsko sliko, ako je na list dalje časa učinkovala solnčna svetloba skozi fotografski negativ. Skrob se ob ugodnem vremenu tvori jako hitro in v velikih množinah, stanice osnovnega staničevja v listu so zvečer z njim prenapolnjene, dočim ga zjutraj še niso vsebovale.

Majhna je listna stanica, majhna ko prašek, ki ga komaj še opazimo, v njej ne brenče strojna kolesa, ne prepletajo

je električne žice, brez retort in epruvet, brez asistentov in kemijskih formul ustvarja iz vode in ogljikovega dioksida skrob, snov, ki je življenskega pomena ne le zanjo samo, ampak tudi za živali in človeka. Skrob je glavni proizvod rastlinskega lista, a zdaleka ne edini. Obe snovi, iz katerih se tvori skrob, sta kisikovi spojini, ena je spojina ogljika s kisikom, druga pa spojina vodika s kisikom. V obeh se nahaja za nastanek skroba ravno pravilna množina ogljika, oziroma vodika, dočim je kisika nekoliko preveč. Sestav skroba je razviden

Rastlinski list — fotografski papir.

Slika, napravljena z jodom na listu, na katerega je dalj časa učinkovala solnčna svetloba skozi fotografski negativ. (Posneto iz knjige Molisch, Pflanzenphysiologie als Theorie der Gärtnerei.)

iz kemijske formule: $C_6H_{10}O_5$, sestav ogljikovega dioksida in vode pa nam predočujeta formuli CO_2 in H_2O . S spojitvijo šestih molekulov ogljikovega dioksida in petih molekulov vode nastane en molekul skroba, šest molekulov kisika pa postane pri tem prostih. Sintezo skroba si moremo potem takein ponazoriti s kemijsko enačbo: $6 CO_2 + 5 H_2O = C_6H_{10}O_5 + 6 O_2$. Iz vsakdanje izkušnje nam je znano, da rastline osvežujejo zrak; kisik, ki prihaja iz listov,

povzroča ta čudni pojav. Evo dokaza! Na dno steklenega valja, ki je napolnjen z vodo, položimo snopič vejic kake vodne rastline, n. pr. tako zvane vodne kuge, nad njim pa poveznemo z vodo napolnjeno epruveto. Izpostavi tako pripravo na svetlo in kaj kmalu boš opazil, da začne iz rastline iznicati v mehurčkih nekak plin, ki se nabira v nastavljeni epruveti. Vtakni v epruveto tlečo trščico in trščica bo začela živahno goreti. V epruveti se je nabral čisti kisik. Zdaj vemo, kak pomen imajo vodne rastline za ribe in druge vodne živali, vemo pa tudi, s čim osvežujejo rastline zrak.

Podnevi tvori rastlina v listih skrob, ponoči pa prenaša te velevažne hranilne snovi na vse stanice. Skrob se v vodi ne topi in zato ne more pronicati skozi stanične kožice iz stanice v stanico. Rastlina ga zaradi tega pretvarja v neko sorodno snov, v topljivi grozdni sladkor, čigar molekuli so manjši od molekulov skroba ter zlahka prodirajo v notranjost stanic. Izredno mnogo grozdnega sladkorja pošilja rastlina iz listov v koreniko, čebulo, gomolje in v semena, kjer ga pa stanice ne uporabijo, temveč pretvorijo zopet v skrob in ga hranijo za rastlino, ki bo naslednje leto pognala iz njih. Iz semena raznih rastlin, zlasti žitnih vrst dobiva tudi človek za svojo prehrano prepotrebni skrob, za prehrano nam služijo tudi skroba polni gomolji nekaterih rastlin, predvsem krompirja. Rastlina kot edina tvornica skroba je prepotrebna za obstanek živali in človeka, brez nje bi bila naša zemlja kamenita puščava. Mimogrede bodi omenjeno, da se brez skroba tudi ne bi mogla razviti marsikatera industrijska panoga do te višine, na kateri stoji

danes. Iz skroba izdelujejo med drugim etilni alkohol in dekstrin; da se iz grozdnega sladkorja proizvaja vino, oziroma žganje, je le predobro znano! Rastlini sladkorna pesa in sladkorni trst nas zalagata s trstnim sladkorjem, ki je soroden skrobu in grozdnemu sladkorju in kojega redilna vrednost prekaša redilnost marsikatere druge snovi.

Skrob, grozdni sladkor, trstni sladkor — proizvodi rastlinske kemijske tvornice — so po svojem kemijskem sestavu snovi, ki jih kemik uvršča med ogljikove hidrate. Med te pa šteje dalje še celuloza ali staničnina, tako imenovana, ker je iz nje membrana sleherne rastlinske stanice. Način, kako nastane celuloza je domala nepoznan, vemo le toliko, da ga stanica ustvarja iz skroba, oziroma drugih nižjih ogljikovih hidratov. V kaj vse predeluje človek celulozo, je v okviru tega kratkega sestavka nemogoče izčrpno podati. Industrija za predelavo celuloze zavzema eno najvažnejših mest v industriji sploh. Celulozo rabijo tovarne za izdelovanje umetne svile, kolodija, kolodijskega bombaža, strelnega bombaža, celuloida, strelne želatine, brezdimnega smodnika. Iz celuloze je dalje bombaž in pergamentni papir, pa tudi navadni papir je skoraj čista celuloza.

Dovolj! Spoznali smo bistvo kemijske tvornice in spoznali rastlino kot tvornico premnogih za človeka velevažnih snovi. Človek, ki se je iz prirode in od nje že toliko naučil, stremi tudi za tem, da bi ji odvezel monopol izdelovanja ogljikovih hidratov. Če bi se mu to posrečilo, bi nastopila za človeštvo nova doba, doba brez skrbi za vsakdanji kruh, za katerega se danes borimo v potu svojega obraza.

TOLSTOJ je kot velik častivec Homerja, primerjajoč izvirnik s prevodi, prišel do prepričanja, da Homerja treba čitati samo v izvirniku. Zato je osobito priporočal učenje grškega jezika v srednjih šolah, ker „brez grščine ni izobrazbe“.

(Prof. V. Kralj, Zagreb, v članku «Tolstoj kao odgojitelj i estetičar.»)

Z jeleni po ledu in snegu.

Dr. V. Sarabon:

Zimski sport.

Sele štirideset let poznamo sneg; poznali smo ga na zunaj že prej, a bil nam je mrtvaški prt, zapreka za pota, nismo ga radi imeli. Pa sta prišli dve podolgovati deščici in sta nam napravili iz snega vir neizčrpnega veselja, čisto novo doživetje. Smučiči smo si privezali na noge, in snežni prt se nam je spremenil v zabavišče in zdravilišče. Beg iz mesta v nebeško samoto veličastne gorske narave nas vodi proč iz puščobe navadnega življenja, nam daja zdravje in veselje; sneg ustvarja nove oblike, sonce jim daja svetlobo, popolna je doslej nam neznana lepota. Smučiči nam odkrivajo vsa ta čuda, o katerih prejšnji rodovi niti sanjali niso; smučiči so nam obenem hitrost brez stroja, hitrost lastne moči.

Zalibog je zimski sport omejen pri nas na kratek čas. Drugače je to na severu; kraljica zima vlada tam pol leta in več. Smučanje tam gori ni več sport, smučanje je življenska potreba. Eskimo ga goji prav tako kakor Laponec, Norvežan in Šved tako kot Finec in Rus severa. V šolo hitijo otroci na smučeh,

poštni sel raznaša pisma, drseč z brzino vlaka po prostranih sneženih poljanah, v cerkev vodijo tam smučiči, v trgovino, na lov in vsepovsod. Pa vse to ni prav nič prozaično, poezija je v smučanju, ritem in glasba. Poglej sliko in boš videl, kako razširjeno je smučanje na primer na Norveškem. Množice čakajo na vlak, da jih hitreje pripelje ven v krasoto snega in v območje ultravioletnih žarkov.

Norvežane in Fince imenujemo v prvi vrsti lahko narod smučarjev. Kakšne razdalje prevozijo! Lani so bile na Finskem smuške tekme. Tekma na 50 km je vodila gori in doli, višine so se menjavale med 40 in 105 metri, krasen smuški svet. Zmagovalec Raivio je prišel prvi na cilj v 4 urah in 18 minutah; in še štirje drugi so porabili manj ko štiri ure in pol.

Lanske smuške tekme v Lahti na Finskem so pokazale, da je smučanje tam gori res ljudski sport; vse ga goji, staro in mlado, moški in ženske. Tekme na 10 km se je udeležilo 152 tekmecev.

tekme na 8 km 150 itd. Tekmo žensk na 5 km je dobila kmečka deklica Slevonen v 24 minutah in 10 sekundah. Na Norveškem je pri neki tekmi 44 smučarjev skakačev skočilo čez 50 m daleč; svetovni rekord ima Thams, 70 metrov. Najznamenitejše smuške tekme sveta se vršijo vsako leto pri Holmenkollenu na Norveškem, blizu glavnega mesta. Na dan skokov je lani gledalo tekme 50.000 gledavcev, pa so se vršile v najhujšem

zanj izborna nadomestila, sankanje, drsanje, hockey itd. Naravno je, da so tudi v teh panogah Skandinavci in drugi severnjaki prvi. Imenujmo Norvežane Mathiesena, Larsena, Ballangruda in Thuaberga, Ruse Ipolitova, Melnikova, Kušina in Strunikova, Finca Skuttnabba in Wallenija.

Kakor povsod so si tudi v zimskem sportu izmislili premožnejši sloji posebne zabave. V sani vpreženi jeleni nam

Norveški smučarji čakajo na vlak.

mrazu. Najdaljša smuška tekmovalna proga na svetu je pa na Švedskem, 90 km. Imenuje se tek Wasa, po kralju Gustavu I. iz rodovine Wasa (1521 do 1560). V spomin na osvoboditev od danskega gospostva so začeli to tekmo prirejati, vrši se vsako leto, tekmovati pa smejo samo Švedi. Leta 1925. je zmagal Uetterstroem, v 6 urah 3 min. in 55 sekundah, leta 1926. pa Hedlund, v 5 urah 38 minutah in 51 sekundah.

Smuški sport imenujejo narodi severa »kraljevi sport«. Seveda ni zmeraj prilike, da bi ga gojili. Zato pa imamo

samo povedo, da je to na Norveškem običajni promet. A videl boš tudi smučarja, ki ga vleče konj; videl boš jahto, ki drsi po ledu, jo žene veter, videl boš to in ono. Naj bo, kar hoče, vse je lepo, vse je zdravo, vse nas vabi ven v naravo, v veselje in novo plemenito doživetje.

Zimski sport je tudi predmet vsakokratne olimpijade. Ker se pa tekme ne morejo vršiti takrat ko druge prireditve, jih priredijo že v zadnji zimi pred olimpijado. L. 1924. so se vršile v Cha-

monix pod Mont Blancem na Franco-skem, prihodnja zimska olimpijada, 1927-1928, bo pa v St. Moritzu v Švici. Načrt je že določen in se narodi že prav pridno pripravljajo. Italijani na primer trenirajo že od poletja naprej po snežišnih severnoitalijanskih gorá.

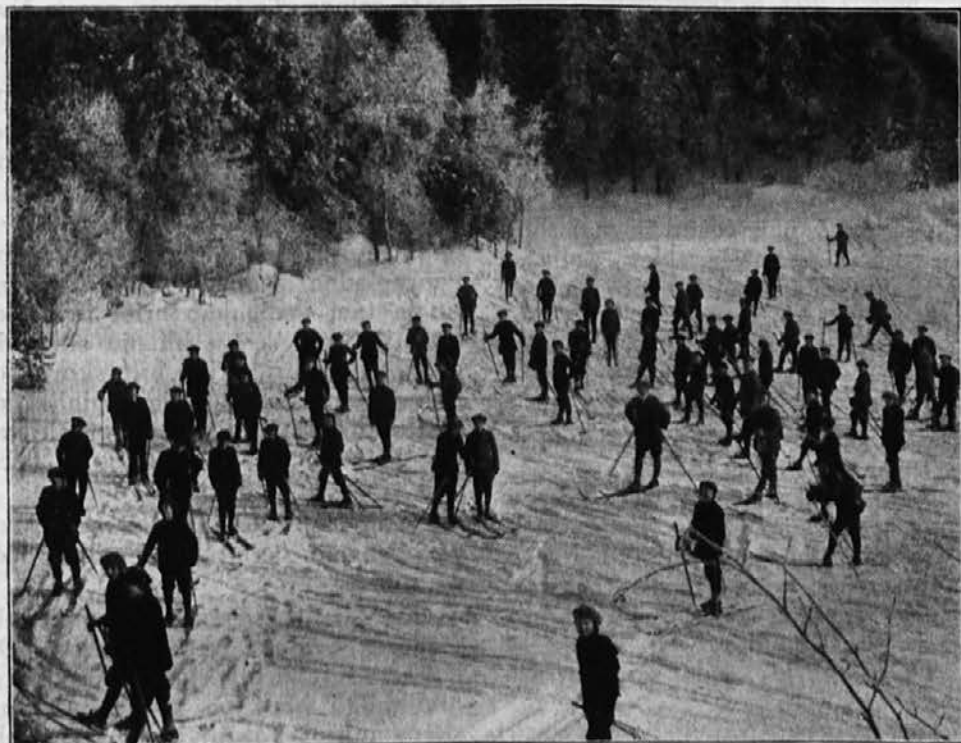
Tekme bodo sledeče:

1. Hockey na ledu. Olimpijsko prvenstvo bo hkrati svetovno prvenstvo. V tej krasni igri se odlikujejo v Evropi zlasti Švicarji, Čehi in Švedí, a napram Kanadcem so vsi skupaj prave ničle; zaključki 20 : 0 ali 30 : 0 v bojih Kanadcev proti Evropcem niso nič nenavadnega.

2. Smučanje. Vršilo se bo smučanje na razdaljo, dalje skoki, in kot tretja tekma zveza razdalje in skoka.

3. Drsanje. To bo dvojno: umetelno in hitrostno. Prvo bo za gospode in gospe posebej in še za pare, drugo samo za gospode; razdalje bodo iste kot običajne: 500 m, 1500 m, 5000 m, 10.000 m.

4. Ni še gotovo, če bodo tudi sankali. Švicarski olimpijski odbor je imel sankanje v načrtu, glavni olimpijski odbor pa noče nič slišati o tem. Če se bo vršilo, bodo sankali na saneh bobsleigh. To so sani, ki jih vodijo kot avto. Na kratko rečeno bob, »Mentor« bo o takih in podobnih prireditvah po možnosti poročal.

Na počivališču.

DELO NAJMLAJŠIH

S. K., tretješolka na I. drž. gimn. v Lj.:

Prvič ob morju.

Govorna vaja.

Součenci in součenke!

Mnogo sem že bila slišala o morju, v šoli in doma. Vedela sem, kje leži Jadransko, kje Sredozemsko in še veliko drugih morij, vendar ga pa do lanskega leta še nisem imela prilike videti.

Kadar preplavi reka polja in travnike, da se daleč naokrog vidi sama voda — ali je to morje?

V svoji fantaziji sem si predstavljala morje v najživejših barvah. Vedno sem si ga želela videti. Zelja se mi je izpolnila. Lansko leto sem ga prvič videla na Sušaku.

Lepega poletnega večera sem se odpeljala z domačimi z osebnim vlakom proti Novemu mestu. Odtod naprej pa smo se vozili z brzovlakom do Sušaka.

Malo pred пристaniščem Bakrom sem zagledala megleno planoto, ki se je širila globoko v daljavo. Na tej planoti se je komaj tu pa tam razpoznavalo nekaj belega. To so bila menda ribiška jadra.

To je morje? Bila sem razočarana.

Ko smo se pripeljali na Sušak, smo šli najprej v pristanišče. Megla se je začela vzdigovati in izginjati in prikazala se je sinja plan Jadranskega morja.

Morje, morje! Kako ležiš mirno in veličastno pred menoj, sem vzklíknila in gledala na morsko gladino, po kateri so se bleščali žarki jutranjega solnca. To je morje, pravo živo morje, ne pa tisto, ki je na zemljevidih in v šolskih knjigah.

V pristanišču je bilo vse živo. Tu je čakal parnik pripravljen za odhod, tam zopet so se zibali ribiški čolni in se bližali pristanišču.

Popoldne smo se sprehajali na obali morja. Kamor ti zre oko, sama nepregledna vodna ravnina, kjer se tu pa tam vzdigujejo hribi in otoki. Spustila sem se na bližnjo skalo in opazovala morje, ki je bilo skoro popolnoma mirno. A ko je zapihljal lahken veter, se je slišalo šepetanje valov, ki so butali ob obrežje in brizgali svoje bele pene ob pečevje.

Kako lepo je gledati morje, ko ga obsevajo zadnji žarki zahajajočega solnca!

Ko sem tako počivala in gledala v morske valove, sem si mislila: Oj, kaka radost bi bila, ko bi n a š i parniki mogli pluti po vsem Jadranskem morju! Takrat bi lahko veselo vzklíknil:

Buči morje Adrijansko,
bilo nekdanj si,
a zdaj si spet slovansko.

NAŠI POMENKI

Kako naj čitam Ivana Cankarja? Ivana Cankarja Zbrani spisi (Nova založba v Ljubljani, urednik dr. Izidor Cankar) so pravkar dospeli do IV. knjige. Zdaj je slovenskemu dijaku dana prilika, da se s tem največjim umetnikom slovenske proze temeljito seznaní. V ta namen pa — po našem mnenju — ni zadosti, da dijak knjigo za knjigo prečíta, marveč je potrebno, če naj ima trajno korist od njegovih spisov, da jih s premislekom in pozornostjo študira in primerja. Primerja jih lahko pač na razne načine. Nam so tu zlasti trije pred očmi. Naj jih razložimo in predložimo; morda bo ta ali oni komu ugajal in nekoliko koristil.

Prvi način bi bil ta, da spise primerjamo drug z drugim po njih snovi, vsebini. Saj to ve že iz šole vsak dijak, še preden vzame Zbrane spise v roko, da se po vsebini Cankarjevi spisi ločijo. Tako ima n. pr. spis »V samoti« (Čitanka za IV. razred srednjih šol) za snov idejo, ki bi jo na kratko lahko izrazili: Mati in sin. »Hlapec Jernej in njegova pravica«, ki je tako splošno znan, rešuje — po svoje — pereče socialno vprašanje. »Hlapci«, drama, ki je bila že večkrat uprizorjena in je torej tudi zelo znana, proslavlja značajnost, zvestobo napram poštenemu prepričanju. Črtica »Spomladi« (I. Grafenauerja Čitanka za V. razred) izraža vsa silno hrepenenje po domu in domovini. »Lepa Vida« je visoka pesem na Lepoto, Umetnost. Itd. Zagrabili smo le nekaj najbolj znanih zgledov, da podpremo svojo trditev o mnogovrstnosti motivov, ki jih Cankar obdeluje. Nobenega tu imenovanih zgledov pa še ni v dosedaj izdanih Zbranih spisih. Imamo pa v teh štirih knjigah 80 krajših črtic in povesti, eno daljšo povest (roman) »Tujci« ter dve drami. (Pesmi I. zvezka za naš smoter ne pridejo v poštev.) Nastane vprašanje: katere motive lahko zasledujemo v teh spisih? Po mojih mislih te-le: 1. hrepenenje po Lepoti, Umetnosti; 2. proslava značajnosti ozir. obsodba neznačajnosti; 3. nietzschejanstvo (v IV. zv.); 4. mati in sin; 5. socialno vprašanje; 6. hrepenenje po domovini, ljubezen do domovine; 7. avtobiografski spomini. Brez tendence bi utegnili biti komaj par črtic (n. pr. »Jadac« v I. zv.). Pod eno ali drugo teh kategorij, menim, bi mogli uvrstiti veliko večino doslej zbranih spisov. Katere bi mi prištevali v to ali ono vrsto, pa ne povemo; to prepuščamo samostojnemu razmišljanju in iskanju. »Mentor« bo pa rad objavil razpravo iz krogov naročnikov, ki bi to vprašanje obdelala.

Na drugi način tega študija me opozarjajo te-le Cankarjeve besede, izgovorjene sicer sarkastično, toda izražajoče globoko resnico: »Ogibajte se finih metafor, srebrnih besed in iz solnčnih žarkov spletenega sloga...« (V kritiki »Popevčič milemu narodu«, II. zv., str. 346.) Noben naš pisatelj nima toliko izvernih, blestečih metafor kakor Ivan Cankar. Kdor bi jih hotel zbrati in po kakem sestavu razvrstiti, bi izvršil sijajno in velezanimivo delo.

Obenem z Ivanom Cankarjem je nastopil v našem slovstvu Oton Župančič. Cankarjevi spisi knj. I.—IV. pa pesmi Župančičeve v »Čaši opojnosti« ter v zbirki »Čez plan« so v istih letih nastajali. Oba sta bila tedaj novoromantika ali simbolista ali kakor že hočete reči. Marsikaj pove Cankar v prozi, kar Župančič v pesmi. Ali ne bi bilo tudi to primerjanje zanimivo? J. D.

Nekaj pojasnila. Slišali smo, v osebnem razgovoru in pismeno, da »Mentor« nekaterim povsem ne ugaja; prelahek da jim je za list, ki hoče dijaku pomagati pri izobrazbi duha in srca. Drugi so našli v njem sploh komaj malce dobrega, nekateri pa nam ga kar brez pridržka hvalijo, želeč mu, da bi se kar najbolj razširil med slovenskim dijaštvom, moškimi in ženskimi.

Odkod ta razlika v presoji? Prepričani smo, da hvalijo naročniki »Mentorja« zato, ker pravilno umevajo njegov namen, in da ga grajajo, ker pričakujejo od njega nekaj drugega, kakor pa to, kar hoče list sploh nuditi. Morda najbolj točno opredelimo namen, ki ga obnovljeni »Mentor« ima, ako pravimo: Biti hoče za srednješolsko mladino to, kar »Mladika« za široke ljudske sloje; le leposlovje bo zavzemalo v njem mnogo manjši obseg. Med srednješolsko mladino pa štejemo dijake in dijakinje gimnazij, realk, učiteljskih, meščanskih in raznih strokovnih šol. Pisana družba! In vendar hoče »Mentor« nuditi vsem dobrega pouka in zdrave zabave. Zato bo prinašal sestavke, ki bi utegnili zanimati tako višje- kakor nižješolca, tako realčana ozir. realčanko kakor učenca meščanske ali kake strokovne šole. Seveda bodo nekateri doneski taki, ki bodo koristili v vsem in popolnoma le starejšim dijakom, in drugi, ki bodo namenjeni v prvi vrsti dijaku ali dijakinji nižjih šol, vendar oboji podani tako, da jih bo gotovo vsak dijak z zanimanjem prebral. Zato upata urednik in upravnik, da se bodo dijaki in dijakinje z ljubeznijo oklenili svojega lista in krepko agitirali zanj. In urednik posebej goji nado, da bodo ob koncu leta, ko bomo delali blanco, zadovoljni z listom tudi naročniki, ki jim prva številka ni povsem ugajala.

L. S. in tov. v št. V. V marsičem se z vami strinjamo. M. bo pisal o leposlovju, o

domači in tuji zgodovini, o velikih možeh, o filozofskih strujah, o umetnosti itd., le da ni mogoče vsega prinesiti takoj, tudi če bi bilo gradivo že pripravljeno. Prosimo torej malo potrpljenja. Glede smeri v splošnem opozarjamo na »Nekaj pojasnila«. Pripominjamo pa še enkrat, da se moramo pri izbiri doneskov ozirati na želje dijakov in dijakinj vseh mogočih šol. Upamo pa, da bomo prinesli za vsakega po nekaj, tako da naročnina ne bo izdana zaman.

E. V. v št. V. Hvala za skico. Morda se bo dalo izpeljati že letos. Vendar bo o tem končno veljavno odločal naš finančni minister. Oglasite se še!

D. Lj. Izražate se malo nejasno. Besede zvenijo, pa ničesar ne povedo. Pesem mora podati eno misel, tako da ni nobene besede preveč, nobene premalo.

Molislav Mannhardt. Domoljuben motiv, slabo podan. Ali se ne bi ogledali nekoliko v Gradniku in I. Grudnu? Boste videli, kako njune pesmi pojol! Iz vaših verzov kuka Gregorčič, kar je slabo priporočilo za izvirnost. Apostrof že davno počiva v grobu in ga ne smete več klicati v življenje. Vadijte se pridno! Ali ne bi morda poskusili s prozo?

Mihaelu Mihajloviču. V »Zimskih sanjah« tiči — po našem mnenju — velika neverjetnost: Dijak piše pred božičem domov, da pride na počitnice; slika si v duhu, kako bo stopil med svoje na sveti večer; ko tako premišlja, dobi pismo od doma s pristranim vabilom, naj le pride, »bo že kakó, ga bodo že kako prerediti, čeprav jim gre težko in trdo«. In ko dobi to pismo, je v srcu sklep dozorel: »Ne grem za božič domov.« Ta vsebina ima — kakor rečeno — mnogo neverjetnosti; Kje je mati, ki bi sinu dijaku tako grenila prihod? In dijak: čemu pa je pisal, da pride, ko je vendar tudi on vedel, da revščina vlada doma? — V uvodu nam pripovedujete, kaj in kako čitate: kakor metulj ste, ki hitro leta od cveta do cveta; vse križem čitate. Preveč! Rajši eno knjigo do konca, pa tisto dobro premisliti!

M. St., K. Zakaj tako povdarjaš belo, belo roko materino? Iz pesmice ni razvidno. »Popotnik si,« praviš, pa »sam na peščenem morju?« Saj ni res: na milijone jih potuje s teboj. »Z glavo v dlaneh do polnoči, do ene, do dveh... In študent misli... Kaj?« Tako vprašuješ. Če praviš nato: »Kaj naj misli cvet, s strastjo prežet, ko klije v svet?« — je to samo cingljanje, ne pa odgovor.

Muropoljski. »Moj varih« je prozaično pripovedovanje brez pesniškega občutja in vzleta.

Fr. R., Lj. Tvoje pesmi so čudna zmeda. Tudi v poeziji mora biti logika.

MALI OBZORNIK

Nikola Pašić. V petek, 9. dec. 1926, ob 8. uri 17 min. je umrl v Belgradu ta največji državnik nove Srbije in obenem naše mlade kraljevine. Prejšnji večer je dobil zopet enkrat, kakor že tolikokrat v svojem vedno delavnem življenju, važno nalogo, sestaviti novo vlado. In tedaj ga je sredi dela in misli zadela kap: smrt mu je iztrgala iz rok vajeti, ki jih je bil zopet sprejel v svoje roke. Osemkrat je v naši novi državi Pašić sestavljal vlado in bil bi jo še devetič. Pa tudi v predvojni Srbiji je bil Pašić tista oseba, brez katere niso mogli izhajati. V inozemstvu so mu rekli: neizogibni Pašić.

Rojen 19. dec. 1845 v Zaječaru, mestecu ob Timoku, kjer ta nastaja iz dveh enako imenovanih rek (Črni in Veliki Timok), iz malomeščanske rodbine — oče mu je bil trgovec — je Pašić obiskoval osnovno šolo v Zaječaru, gimnazijo v Kragujevcu, kjer je l. 1866. maturiral, visoko šolo pa dve leti v Belgradu. Z državno podporo je šel na znamenito politehniko v Curihu, nato v Ženevo, kjer je tedaj bilo mnogo ruskih revolucionarcev (Bakunin). L. 1873. se je Pašić po dovršenih študijah vrnil v Srbijo, kjer se pa ni udejstvoval v svojem poklicu kot inženir, temveč se je posvetil politiki. Ta srbska politika je stala v znamenju boja proti tedanjemu vladarju Milanu Obrenoviču. Temu boju in pa boju za ustavne pravice ljudstva, za samoupravo je Pašić posvetil vse svoje sile. V tem boju je bil Pašić ob priliki neke vstaje (zaječarska buna leta 1883.) obsojen v odsotnosti na smrt, toda pobegnil je v Bolgarijo in bil pozneje pomiloščen. Ko pa je bil 1891 izvršen na razkralja Milana (razkralj je bil Milan, ker se je 1889 odpovedal vladi na korist svojemu sinu Aleksandru) atentat, je bil tudi Pašić obsojen na petletno ječo, pa zopet pomiloščen ter leto na to izvoljen za predsednika skupščine in imenovan prvič za predsednika vlade. Poslanec je bil že od leta 1878. Eno leto je bil tudi poslanik na Ruskem ter je ostal z ruskimi državniki caristične dobe vedno v najboljših odnošajih, zlasti z ruskim poslanikom v Belgradu Hartwigom. Tretjič je bil Pašić obsojen, in sicer na 20-letno ječo v okovih ob priliki drugega atentata na razkralja Milana (1899), pa tudi to pot so ga pomiloštili. Ko se je pripravila zarota zoper zadnjega Obrenoviča Aleksandra l. 1903., je bil Pašić tudi o pripravah poučen, pa je pred atentatom zaradi bolezni odšel na zdravljenje v Opatijo. Pod Karadžorževići je bil Pašić najprej zunanji minister, l. 1906. pa prvič ministrski

predsednik. Ves napredek Srbije pod kraljem Petrom I. je zvezan s Pašičevim imenom. Pašičeva vztrajnost pa se je najodličnejše izkazala v balkanskih vojnah 1912-1913 in v svetovni vojni 1914-1918.

Dr. K. C.

Spremenljivost kemijskih elementov. Tekom dolgih stoletij so si prizadevali alkimisti, kako bi napravili iz manjvrednih snovi — zlato. Marsikaj novega so odkrili, toda njihove sanje se niso uresničile. Vsi raznovrstni in dolgotrajni poizkusi so pravili znanstvenikom, da so prvine, katerih pozna današnja kemija 95, nespremenljive. Pred dvema letoma se je pa nenadoma začela vest, da se je posrečilo nekemu kemiku spremeniti živo srebro v zlato — da so se torej stoletne sanje alkimistov uresničile. Ko se je pa kmalu na to izkazalo, da temelji to mnenje na zmoti, je znanstveni svet zopet zadvomil nad spremljivostjo prvin.

Tem bolj je presenetila letos kemike nova vest, da se je posrečilo dvema priznanima znanstvenikoma spremeniti vodik v helij, in da je to dejstvo nepobitno dokazano.

Vodik je gorljiv plin, katerega najlaže pridobivamo iz vode potem elektrolize. Ker je vodik najlažja prvina, kar jih poznamo (at. t. = 1), ga uporabljajo za polnjenje zrakoplovov. Tudi helij je plin, ki je v majhnih količinah zastopan v zraku. Ker se z drugimi prvini ne spaja, ga prištevamo plemenitim plinom. Čeprav je nekoliko težji kakor vodik (at. t. = 4), je vendar bolj pripraven za polnjenje zrakoplovov, ker ni gorljiv.

Eksperiment, ki je potreben za spremembo vodika v helij, je v bistvu čisto enostaven: Vodik se prevaja preko dobro razdeljenega paladija (paladij je platini podobna kovina, ki nastopa v naravi vedno v njeni družbi). Pri tem prevajanju se spremeni vodik v helij. Paladij postane s časom inaktiven, pridobi pa spet to lastnost, če se počasi segreva. Sicer se pa pri tem procesu paladij nič ne spremeni, vrši torej nalogo pozitivnega katalizatorja. Tudi platina ima to lastnost, vendar v mnogo manjši meri.

Za sedaj je to novo odkritje samo znanstvene vrednosti, za bodočnost bo pa morda velike važnosti. Pri spreminjanju vodika v helij se namreč oprostijo velike količine energije, ki so seveda pri prvih poizkusih — absolutno vzeto — majhne, da se niti ne dajo meriti. Če se pa posreči izvesti to novo pridobitev v večjem obsegu, kar moremo vsekakor pričakovati, ne bo strojev bodočnosti nič več gonila vodna sila, premog, električna itd., ampak ona energija, ki jo bomo pridobivali pri katalitičnem spremi-

njanju elementov — to bo resnični perpetuum mobile. Ne bo šlo za to, da bi bodoči kemik pridobival dragocene prvine iz manjvrednih, ampak za to, da se bodo na ta način pridobivale velikanske količine energije, ki bodo tudi za splošnost velike gospodarske važnosti.

C. B.

Krezova ustanova. Ameriški bogataš Rockefeller je daroval 800.000 dolarjev (okroglo 240.000.000 dinarjev) za izkopavanja in raziskavanja na stari atenski Akropoli. Dela mora voditi ameriška arheološka šola v Atenah.

Znamenit uspeh. Španski major Franco je pred nedavnim preletel z letalom Atlantsko morje. Odplul je iz pristanišča Palosa, odkoder je nekaj tudi Kristof Kolumb odjadral proti Novemu svetu, počival nekoli-kokrat med potom in pristal po dvajsetih dneh v Buenos Airesu. Važen je polet posebno radi tega, ker je Franco na vsem potu uporabljal samo en aparat, kar kaže na skoro dovršeno popolnost modernega letala. Južni Amerikanci so pogumnega letalca sprejeli nadvse slovesno in Španci so nanj po pravici zelo ponosni.

»Don Quichote« v esperantu. 1500 španskih peset (okroglo 13.000 dinarjev) bo dobil za nagrado, kdor bo najbolje prevedel Cervantesovega »Don Quichota« v esperanto. Tako se glasi sklep zadnjega esperantskega kongresa v Madridu. Tekmuje lahko vsakdo in vseeno je, ali prevede roman iz španskega originala ali iz kakšnega drugega jezika.

VAŽNE KNJIGE

Grivec Fr., **Slovanska apostola sv. Cirila in Metoda.** Z 42 slikami 8°, 180 str. Ljubljana 1927. Apostolstvo sv. Cirila in Metoda. Cena kart. Din 20.—

V prvem delu knjige nam pisatelj pripoveduje o življenju in delu slovanskih apostolov, nato govori o češčenju sv. Cirila in Metoda, nakar sledi »Dodatek« s članki, ki se nanašajo na obravnavano vprašanje in končno nam »Opazke« navajajo vire in literaturo, ki jo je uporabljal g. pisatelj za svoje delo. Oprema in papir sta dobra, slike prav različne in lepe.

Knjiga je strogo znanstvena, upošteva najnovejša raziskovanja o tem vprašanju, pisana je pa tako lepo in nazorno, da jo bo bral vsakdo z velikim pridom. Dijaki naj bi knjigo čitali in zopet čitali. Razgrnila bo pred njimi ves problem in jih uvedla vanj. Kdor količkaj more, naj si knjigo kupi: ima trajno vrednost.

B. P.

MALO ZA ŠALO, MALO ZA RES

Pisatelj in župnik Fr. S. Finžgar na lovu.

Iz agentovega pisma. Zavarovalni agent je poslal svoji družbi pismo: »V prilogi pošiljam kmeta Hr. barja. Je spredaj kamenit, zadaj lesen, pokrit je s slamo. Prosim, da ga sprejmete, ker ga bo sicer požrl »Dunav«, ki že dolgo preži nanj.

Ne rastejo. Star mlekar, ki je prihajal redno v mesto, je videl vsak dan odhajati otroke iz ubožnice na izprehod. »Od vraga,« je dejal nekoč svojemu spremljevalcu, »tile paglavci pa tudi nič ne rastejo. Že dvajset let jih vidim vsak dan, pa so vedno enako velikil«.

Takšni so! »Torej to je slavni Triglav?« je dejal tujec svojemu spremljevalcu, dijaku, ko sta se vzpenjala po strmini navzgor. — »Da, slavna in čudna gora.« — »Ali bi mi mogli povedati kakšno zgodbo, ki se nanaša nanj?« — »O dovolji! Šele pred kratkim sta n. pr. plezala po tej strani dva študenta na vrh in — nista se

več vrnila!« — »Za Boga! Kaj se jima je pripetilo?« — »Odšla sta dolí po drugi strani!«

Čarobni lik.

(Miroljub, Vižmarje.)

a	a	a	a	b	Podnebno telo,
b	d	d	k		vodna naprava,
k	l	l	m	o	orodje,
o	o	p	r		svetopisemska oseba.
r		r			

Zlogovnica.

(Miroljub, Vižmarje.)

Ca, ka, kol, kro, ni, n, k, nje, pe, res — bo, j, ko, lo, pri, ra, ta, va, vec — gu, kro, la, la, na, na, nje, ša, ve, — ča, dre, ga, ga, lo, na, nad, po, za — da, da, ja, je, jo, ma, pro, rat, u — dre, i, mek, mo, nec, pe, pri, šče, ta.

Iz vsake skupine 9 zlogov sestavi po tri trozložne besede. Če vzameš nato iz vsake besede po en zlog dobiš lep izrek.

(Rešiteve ugank in imena rešilcev v prih. številki. Rešitve morajo dospeti najkasneje do 25. jan. t. l. na uredništvo.)

REŠITEV ugank iz 1. številke.

Zlogovnica. Slavec, bahač, nada, vaba, davek, selo, odbor, pramen, vihar, nega, rama, dača: Slaba navada se odpravi nerada.

Križanka. Vodoravno: 1. ski, 4. piskač, 10. liga, 12. groza, 13. osoje, 15. dvor, 16. vir, 17. li, 19. ar, 20. rak, 21. birič, 24. mezeg, 25. pav, 26. ko, 27. mir, 28. pest, 30. At la, 32. altar, 34. Izak, 35. Stetin, 36. ata. Navpično: 1. Slovan, 2. kisik, 3. Igor, 5. žig, 6. srd, 7. kovač, 8. Azor, 9. čar, 11. aj, 14. Eliza, 18. Irena, 21. be, 22. Ig, 23. baraka, 24. Moste, 25. Pilat, 26. Kelt, 27. miza, 28. pas, 29. tat, 31. ti, 33. ris.

Križanko je prav rešila Kraigher Nada, četrtošolka v Ljubljani.

7. Sf3 × d5! Lepa žrtev dame, ki bo začetnika gotovo presenetila.
 8. Lf1 — b5 +
 9. d5 × c6.
7. Lg4 × d1.
 8. c7 — c6
 Črni se uda, ker je zanj partija evidentno izgubljena.

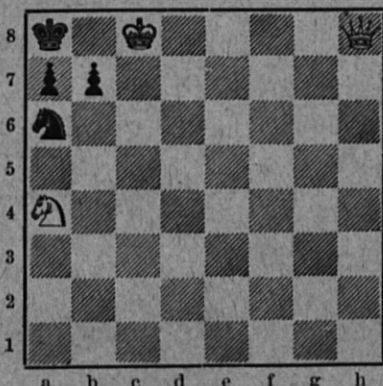
NABIRALEC

(Če odgovori črni z Dd8—b6, tedaj sledi c6 × b7 + in potem še b7 × a8D +, kar je za črnega porazno.)

Problem št. 1.

(Original: L. Furlani.)

Črni: Ka8, Sa6, Pešci: a7, b7; skupaj 4 figure.

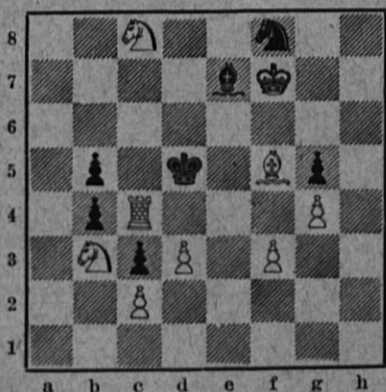
Beli: Kc8, Dh8, Sa4, skupaj 3 figure.

Mat v dveh potezah.

Problem št. 2.

(Original: L. Furlani.)

Črni: Kd5, Le7, Sf8, Pešci: b4, b5, c3, g5; 7 figur.

Beli: Kf7, Tc4, Sb3, Sc8, Lf5, Pešci: c2, d3, f3, g4, 9 figur.

Mat v dveh potezah.

Rešitev gornjih dveh dvopoteznikov in imena rešilcev objavimo v naslednji številki. Rešitve je poslati najpozneje do 20. I. 1926 na naslov: Bogo Pleničar, bančni uradnik, Ljubljana, Miklošičeva 10.

Kako naj zbira začetnik? (Nadaljevanje.)
 Znamka naj ti bo vedno (kar je tudi v resnici), kos vrednostnega papirja, ki ima tem večjo vrednost, čim starejši in čim redkejši je. Pri lepljenju znamk v albume ali v zato pripravljene zvezke, se poslužuj vedno leplenic (Klebefalz), katere istotako kot pinceto, lahko za mal denar kupiš v vsaki z znamkami trgujoči prodajalni. Lepiti jih s klejem ali z robovi, katere odtrgaš od novih znamk, je vedno kvarno — za znamke.

Pri že rabljenih znamkah, katerih se še drži papir, moraš paziti pri zmivanju, da jih ne pokvariš. Vzemi zato znamke in jih izberi po barvi. Istobarvne znamke položi potem v mlačno vodo, ki ji prideni nekoliko soli. V vodi jih pusti, dokler znamki prilepljeni papir sam ne odstopi. Nasilno odstranjevanje papirja znamko skoraj vedno pokvari. Pri večini znamk ni barva ravno preveč občutljiva, tako da tudi pri daljšem ležanju v vodi še vedno obdrže svojo prvotno barvo (ne trdim pa še s tem, da bi bilo to priporočljivo); so pa znamke, navadno vijoličaste, ki vsebujejo anilinske barve, tako n. pr. Jugoslavija, 75 para, kralj Peter, amerikkansko izdanje, katere pri čiščenju v vodi v najkrajšem času izgube svojo prvotno barvo in s tem seveda tudi vsako ceno. Najboljše je zato, da te vrste znamk sploh ne čistiš v vodi, temveč položi jih na ravno deščico in sicer s podobo proti deski, tako da je papir, katerega hočeš odstraniti, obrnjen navzgor, proti tebi. Namoči ga potem z gobico in sicer večkrat, dokler papir ne odstopi. Ako nimaš pri roki gobe, opraviš isto s cunjjo, katero si preje namočil v vodi. Papirja očiščeno znamko položi potem med dva belobarvna pivnika, dokler se precej ne osuši; še nekoliko vlažno vloži potem v zato pripravljeno knjigo, da se popolnoma osuši in zravnava. Močno zmečkane znamke, katere ne moreš zgladiti na ta način, namoči najprej in jih potem varno, s podobo navzdol, zgladi z likalnikom, ki pa ne sme biti prevroč, da je ne ožgeš.

Že takoj v pričetku zbiranja pazi, da se ti v zbirko ne vrinejo pokvarjene znamke. Ne samo, da so take znamke, posebno običajnejše, popolnoma brez vrednosti, temveč kvarijo tudi zbirko oziroma nje lepoto in največkrat ravno radi takih malenkosti zgubiš veselje do zbirke in zbiranja. Seveda so pa tudi tukaj izjeme in sicer, ako je ledirana znamka kaka redkost. Te, samo ob sebi umevno, ne boš uničil, temveč hranil, dokler ne boš dobil boljše. Prejšnjo boš potem še vedno lahko bodisi zamenjal, ali pa tudi prodal. Gotovo, da je cena takšne znamke v primeri z nepokvarjeno

precej manjša, vseeno pa ti bo njen izkupiček še vedno pripomogel k izpopolnitvi tvoje zbirke.

Katere znamke naj zbira začetnik? Kakor sem že omenil v 1. številki »Mentorja«, naj bi začetnik zbiral v pričetku vse znamke, katere more dobiti. Vendar pa naj

tudi že takoj v začetku posveča posebno pažnjo znamkam lastne države. Ne samo, da dobi te znamke največkrat lažje, kakor pa one tujih držav, tudi čut ljubezni do države, katere pripadnik je, naj ga napečuje k temu, da ljubi in ceni ono, kar je domače.

M. S.

Dijaki in dijakinje, agitirajte za svoj edini list!

Poverjeniki, ki naročajo list za več dijakov skupaj, dobijo 10 % popusta.

VSEBINA: Sempronij Tiro: Iz dnevnika starega profesorja. — I. Dolenc: S popotno palico po Koroškem. (Konec.) — Joža Pogačnik: Pri bratih. (Pesem.) — S. Kranjec: Pred petsto leti v turškem in tatarskem ujetništvu. — Prof. M. Pregelj: Rastlina — kemijska tvornica. — Dr. V. Šarabon: Zimski sport. — Delo najmlajših: S. K., Prvič ob morju. — Naši pomenki. — Mali obzornik. — Važne knjige. — Malo za šalo, malo za res. — Na ovoju: Šah, Nabiralec.

»Mentor« izhaja desetkrat med šolskim letom. Urejuje ga Blaž Poznič, izdaja in zanj odgovarja dr. Ant. Kodrè, tiska Jugoslovanska tiskarna (Karel Čeč). — Uredništvo in uprava v Ljubljani, Miklošičeva cesta 7. — Naročnina za dijake, ki list naročajo na skupne naslove, Din 30.—, za nedijake Din 40.—, Plačuje se naprej. — Posamezna številka Din 4.—, Številka čekovnega računa pri poštni hranilnici v Ljubljani 14.676.